

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

**ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ ЯК
ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
КРАВЧУК Інни Вікторівни

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
ВИСОЦЬКА Інна Борисівна

Рецензент
доктор економічних наук, професор
МИСЬКІВ Галина Василівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«07» грудня 2023 р., протокол № 5
завідувач кафедри фінансів та обліку,

_____ **МЕЛЬНИК С.І.**
(підпис) (ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Львів
2023

Завдання

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра фінансів та обліку

Освітній ступінь «магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри

фінансів та обліку

Степан МЕЛЬНИК

«13» квітня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАВЧУК Ірини Вікторівни

1. Тема роботи **Фінансовий моніторинг в банківській системі як інструмент протидії відмиванню коштів**

керівник роботи **ВИСОЦЬКА Інна Борисівна, кандидат економічних наук, доцент**

затверджені розпорядженням директора Інституту від **«07» квітня 2023 р. № 4**

2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи **«05» грудня 2023 р.**

3. Вихідні дані до роботи Законодавчі та нормативні акти з питань організації системи протидії відмивання коштів та фінансування тероризму у банківських установах; літературні джерела з вказаної тематики; статистичні матеріали та аналітичні дані за темою.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) провести теоретичне дослідження сутності поняття «банківська система» та розкрити її роль в економіці країни, дослідити сутність поняття «фінансовий моніторинг», охарактеризувати нормативне регулювання здійснення фінансового моніторингу банками, проаналізувати основні показники діяльності банківської системи України упродовж 2018-2022 р., провести оцінку діяльності банків як суб'єктів фінансового моніторингу, розробити напрями вдосконалення банківського нагляду у антилегалізаційній сфері, вивчити передовий світовий досвід у сфері протидії легалізації коштів і фінансуванню тероризму з використанням банківських установ

5. Перелік графічного матеріалу (додатків) Структура банківської системи України, види та суб'єкти фінансового моніторингу, чисельність діючих банківських установ в Україні, чисельність банківських установ, вилучених з Державного реєстру банків України, чисельність структурних підрозділів банківських установ України, структура власності банківських установ України, активи банківських установ України, вартість кредитного портфеля банківських установ України, частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банківських установ України, склад капіталу банківських установ України, показники рентабельності банківських установ України, питома вага суб'єктів первинного фінансового

моніторингу, що перебувають на обліку у Держфінмоніторингу, кількість отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції, кількість повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом від банків та небанківських установ

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ВИСОЦЬКА І. Б.		
2	ВИСОЦЬКА І. Б.		
3	ВИСОЦЬКА І. Б.		

7. Дата видачі завдання «01» липня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.07.2023	виконано
2	Написання першого розділу	01.09.2023	виконано
3	Написання другого розділу	01.10.2023	виконано
4	Написання третього розділу	01.11.2023	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	15.11.2023	виконано
6	Оформлення роботи	01.12.2023	виконано

Здобувач вищої освіти

_____

(підпис)

КРАВЧУК І.В.

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

_____

(підпис)

ВИСОЦЬКА І.Б.

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

КРАВЧУК І.В. Фінансовий моніторинг в банківській системі як інструмент протидії відмиванню коштів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2023.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретичних основ здійснення банківською системою фінансового моніторингу як ефективного інструменту протидії легалізації коштів та фінансування тероризму. У роботі розкрити роль банківської систем в фінансовій системі та системі фінансового моніторингу. Проведено аналіз результатів діяльності банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу та НБУ як суб'єкта державного фінансового моніторингу. Запропоновано заходи вдосконалення наглядової діяльності НБУ у антилегалізаційній сфері.

Ключові слова: відмивання коштів, фінансовий моніторинг, суб'єкти фінансового моніторингу, банківська установа, наглядова діяльність, протидія відмиванню коштів

ANNOTATION

KRAVCHUK I.V. Financial monitoring in the banking system as a tool to combat money laundering. – Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 «Finance, banking and insurance». – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2023.

The qualification work is devoted to the study of the theoretical foundations of the implementation of financial monitoring by the banking system as an effective tool for countering the legalization of funds and the financing of terrorism. The work reveals the role of banking systems in the financial system and the system of financial monitoring. An analysis of the results of the banks' activities as subjects of primary financial monitoring and of the NBU as a subject of state financial monitoring was carried out. Measures to improve the supervisory activity of the NBU in the anti-legalization sphere are proposed.

Keywords: money laundering, financial monitoring, subjects of financial monitoring, banking institution, supervisory activity, combating money laundering

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ	9
1.1. Банківська система – провідна ланка фінансової системи України	9
1.2. Фінансовий моніторинг як ефективний інструмент протидії відмиванню коштів	16
1.3. Нормативні та організаційні засади здійснення фінансового моніторингу банківськими установами	23
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ	29
2.1. Аналіз діяльності банківської системи України упродовж 2018-2022 рр.	29
2.2. Оцінка діяльності банківських установ як суб'єктів первинного фінансового моніторингу	39
2.3. Результати діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу	43
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ	48
3.1. Напрями вдосконалення наглядової діяльності НБУ у антилегалізаційній сфері	48
3.2. Світовий досвід протидії легалізації злочинних доходів в банківському секторі із застосуванням ризик-орієнтованого підходу	53
Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Світова спільнота визнала легалізаційні процеси як одну з основних загроз економічній безпеці держави. Починаючи із кінця XX ст. економічно розвинуті країни розробляли заходи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму: створювали міжурядові організації, розробляли методики виявлення та запобігання «відмиванню коштів», активно створювали підрозділи фінансової розвідки. Досвід світових економічних лідерів показав, що саме банківська система найчастіше використовується зловмисниками з метою відмивання коштів. Банки – фінансові установи, які акумулюють значні фінансові ресурси, перетворюючи їх у позичковий капітал. Саме з огляду на те, що банки є найбільшими фінансовими посередниками, вони найчастіше використовуються з метою відмивання доходів, отриманих у злочинний спосіб. Зважаючи на вище сказане, дослідження здійснення банківською системою фінансового моніторингу, як ефективного інструменти протидії відмиванню коштів є особливо актуальним.

Проблеми організації та проведення фінансового моніторингу були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема: Патюта І.М.[15], Возняковська Х.А.[16], Гаврилишин А.П. [17], Канцір І.А., Брицька М.Р. [19], Грабчук О., Супрунова І. [21], Кузьменко О.В., Доценко Т.В., Скринька Л.О. [22], Васюк М.В.[23], Бірюкова І.Г. [27]. Роль банків у антилегалізаційній системі вивчали Патюта І.М.[15], Костюченко О.Є., Кривуля К.А. [18], Довгань Ж.[28], Коваленко В.В. [40], Омельченко О. І., Островський Д. М. [42] та інші науковці, результати досліджень котрих використовувались при написанні кваліфікаційної роботи.

При підготовці кваліфікаційної роботи використано чинну нормативно-правову базу України, аналітичні дані Національного банку України, статистичні дані Державної служби фінансового моніторингу, інформаційні ресурси

всесвітньої мережі Інтернет. Однак навіть за умови наявності великої кількості публікацій з цієї тематики, проблема здійснення банківськими установами фінансового моніторингу як інструменту протидії відмиванню коштів залишається актуальною і потребує глибокого вивчення та дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою написання кваліфікаційної роботи є проведення глибокого теоретичного дослідження та обґрунтування практичних рекомендацій щодо здійснення банківською системою фінансового моніторингу як інструменту протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність поняття «банківська система» та відобразити її роль у фінансовій системі держави;
- дослідити суть поняття «фінансовий моніторинг» та організаційні засади його здійснення банківською системою;
- вивчити нормативне регулювання антилегалізаційної діяльності банків в умовах воєнного стану;
- провести аналіз діяльності банківської системи України упродовж 2018-2022 рр.;
- оцінити результативність діяльності банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу;
- проаналізувати діяльність НБУ як суб'єкта державного фінансового моніторингу;
- запропонувати напрями вдосконалення наглядової діяльності НБУ у антилегалізаційній сфері;
- вивчити світовий досвід протидії легалізації коштів і фінансуванню тероризму банківськими системами економічно розвинутих країн та розглянути можливість його впровадження в Україні.

Об'єктом дослідження є банківська система України.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти здійснення банківською системою фінансового моніторингу як інструменту протидії відмиванню коштів.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи з метою якомога повнішого розкриття теми застосовувались різні методи наукового пізнання, зокрема: методи аналізу та синтезу – при дослідженні сутності понять «банківська система», «фінансовий моніторинг»; метод узагальнення – при формулюванні висновків до розділів та загальних висновків кваліфікаційної роботи; методи спостереження та порівняння – при проведенні аналізу діяльності суб'єктів фінансового моніторингу; графічний та табличний методи – при побудові рисунків та таблиць.

Наукова новизна одержаних результатів:

– удосконалено заходи банківського нагляду у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму у частині проведення аналізу стратегії банку, здійснення щорічного тестування та контролю за операціями банків з клієнтами з високим ступенем «легалізаційного» ризику .

Основний зміст роботи. Перший розділ кваліфікаційної роботи присвячено проведенню теоретичного дослідження сутності понять «банківська система», «фінансовий моніторинг».

Другий (аналітичний) розділ розкриває присвячено аналізу функціонування банківської системи та проведення банками фінансового моніторингу.

Третій розділ присвячено розробці рекомендацій щодо вдосконалення банківського нагляду у антилегалізаційній сфері та вивченню світового досвіду.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменування). Загальний обсяг робота становить 69 сторінок, із них основний текст – 65 сторінок, які містять 14 рисунків та 6 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ

1.1. Банківська система – провідна ланка фінансової системи України

Сьогодні банківська система, як одна з найсуттєвіших структурних складових фінансового сектору, має значний вплив на різноманітні аспекти функціонування всіх економічних процесів у суспільстві та на загальний життєвий ритм суспільства в цілому. Виступаючи як відносно автономне економічно-правове утворення, банківська система нерозривно вписується у загальну структуру кредитної системи, взаємодіючи з різними її складовими, але виконуючи також свої власні, характерні лише для неї функції. Фінансовий стан банківської системи має безпосередній вплив на економічну стійкість держави і, відповідно, на її економічну незалежність та безпеку.

Адекватно організована та добре діюча банківська система є однією з ключових основ для забезпечення потрібного рівня економічного розвитку держави. Це можна пояснити тим фактом, що банківські установи виступають як важлива ланка між різними економічними секторами та галузями громадської діяльності, через яку відбувається переміщення фінансових ресурсів. І саме банківські установи, які об'єднуються в добре діючу систему, виступають джерелом інвестицій в економіку країни.

Передумови необхідності гарантування функціонування та подальшого ефективного розвитку банківської системи:

- необхідність проведення громадського нагляду та регулювання банківської діяльності з метою забезпечення стійкості грошей та надійності роботи всіх банків;

– необхідність забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією на грошовому ринку та в кожному з його сегментів [1, с. 18].

У нормативних актах України відсутнє економічне визначення терміну «банківська система». Замість цього нормативні акти, зазвичай, визначають окремі компоненти цієї системи. Наприклад, ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначає, що «банківська система України включає в себе Національний банк України, інші банки, а також філії іноземних банків, які створені та функціонують на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України» [2].

Аналіз та узагальнення наукових досліджень свідчать, що існують різні погляди на трактування поняття «банківська система»: інституційний та системний. Інституціональний підхід розглядає банківську систему як сукупність компонентів, які формують її структуру. У межах цього підходу вчені виражають різні точки зору на визначення складових елементів, які складають банківську систему. Наприклад, одна група дослідників визнає банківську систему як сукупність виключно банків, які утворюють її, тоді як інша група вчених включає до складу банківської системи не лише банки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «банківська система» в рамках інституційного підходу

Автор	Сутність визначення «банківська система»	Джерело
1	2	3
<i>Банківська система розглядається як сукупність виключно банків, які її утворюють</i>		
Ю.І. Онищенко	Група банківських установ, характер взаємодії котрих, створює самостійну економічну структуру або рівень з метою забезпечення та контролю процесів створення та використання фінансових ресурсів, необхідних для задоволення потреб у розвитку економіки з максимальною ефективністю, оптимізацією та раціональністю	[3]
О. В. Дзюблюк	Сукупність всіх банківських установ в країні, які взаємодіють між собою та підпорядковані встановленим стандартам та правилам у сфері банківської діяльності, з метою забезпечення ефективного грошово-кредитного регулювання економіки, надання послуг із кредитування та розрахунків в господарському обороті, а також підтримання	[4]

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
	стабільності в діяльності банківських установ	
Л.М. Стрельбицька, М.П. Стрельбицький	Сукупність різноманітних банків та банківських установ, що існують у певній країні протягом конкретного історичного періоду, утворює систему, яка внутрішньо структурована, взаємопов'язана, та має загальну мету та завдання	[5]
О.О. Затварська	Активна мережа взаємопов'язаних банківських установ, які стало розвиваються	[6]
<i>Банківська система розглядається як сукупність не тільки банків, а й інших елементів</i>		
М.І. Савлук	Законом встановлена і чітко організована група фінансових посередників, що займаються операціями в банківському секторі грошового ринку	[7]
А.М. Мороз	Комплекс різноманітних типів банків та фінансових установ, які взаємодіють між собою і становлять невід'ємну частину кредитної системи	[8]

Джерело: складено автором за [3-8]

Розгляд цього поняття через призму інституційного бачення в певній мірі обмежує наше розуміння економічної суті банківської системи, а також її місії та функцій, які вона повинна виконувати для відзначення своєї унікальної ролі у сприянні ефективному економічному та соціальному розвитку країни [9]. Отже, доцільним було б розглянути поняття «банківська система» з урахуванням необхідності системного організування діяльності банківської системи, що дозволить застосовувати підхід, заснований на інституційно-економічних або системних принципах. Загальний погляд на розуміння поняття «банківська система» з використанням системного підходу наведено в таблиці 1.2.

Відповідно до системного підходу, елемент банківської системи є частиною цієї системи, яка виконує певну функцію і не може бути розділена на більш малі компоненти, які б самотійно здатні виконувати цю функцію. Важливо підкреслити, що методи виділення окремих елементів у банківській системі є відносними і залежать від мети та рівня регулювання. У свою чергу, кожен елемент банківської системи може розглядатися як відносно самотійна система, що складається з менших компонентів на нижчому рівні.

Таблиця 1.2

Визначення поняття «банківська система» в рамках системного підходу

Автор	Сутність визначення «банківська система»	Джерело
1	2	3
Р.І. Тиркало	Цей тип фінансових посередників у системі ринкової інфраструктури визначається як складова економічної структури в цілому	[10]
В.В. Масленченко	Складна система, яка відноситься до вищого рівня систем, спонтанно формується та розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх процесів. Вона представляє собою інтегровану структуру установ, що провадять банківську діяльність та виконують роль внутрішнього управління банківськими інститутами, історично сформовану в результаті подій і еволюції	[11]
О.А. Колодій	Банківська система представляє собою комплекс взаємозв'язаних відносин та операцій, які стосуються накопичення та розподілу вільних коштів, обігу позичкового капіталу та проведення платіжних та розрахункових операцій, і які здійснюються через спеціалізовані фінансові установи, які відомі як банки. Основною функцією банківської системи є створення системи грошово-кредитних відносин з впорядкованими процедурами та жорсткою фінансовою дисципліною, якої повинні дотримуватись всі учасники суспільного процесу відтворення	[12]
І. І. Д'яконова	Елемент економічної та кредитної системи, в своєму роді, представляє собою складну систему саморегуляції, яка формувалася під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів протягом значного періоду часу і включає в себе різноманітні установи, що спеціалізуються в банківській діяльності і виконують внутрішні управлінські функції	[13]

Джерело: складено автором [10-13]

Банківська система України складається із складових, які разом формують два рівні:

-перший рівень – рівень центрального банку – Національного банку України;

-другий рівень – рівень інших банків, а також філій іноземних банків, що були створені та діють на території України відповідно до положень Закону України «Про банки і банківську діяльність»[2] (рис. 1.1.)

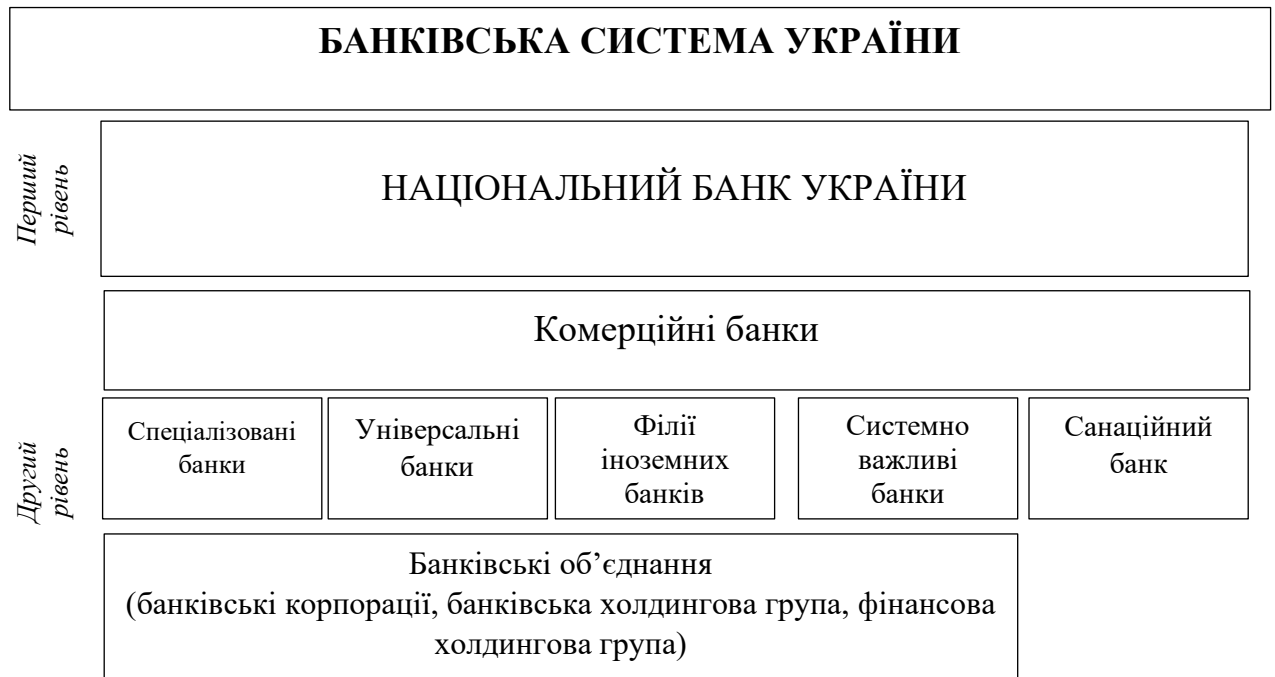

Рис. 1.1. Структура банківської системи України

Джерело: складено автором

В Україні склалася дворівнева банківська система [5], яка передбачає владно-організаційний статус Національного банку як емісійного центру і провідника грошово-кредитної політики в державі. При дворівневій банківській системі існують взаємовідносини між банками як по вертикалі, так і по горизонталі. По вертикалі відповідно до законодавства складаються відносини підлеглості між центральним банком як керівним, управляючим, особливим органом, який є вершиною банківської системи, та іншими банками, які доволі часто називають комерційними банками та які виступають фундаментом банківської системи; по горизонталі відносини складаються за принципом рівного партнерства між будь-якими банками. Розподіл адміністративних функцій та операцій, пов'язаних з обслуговуванням центральним банком грошового обігу, дає можливість урахувати інтереси таких двох категорій клієнтів, як банки та урядові структури. Дворівнева структура банківської системи характеризується чітким законодавчим розмежуванням прав та обов'язків кожного рівня системи.

Дворівнева банківська система має переваги та недоліки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Переваги та недоліки дворівневої банківської системи

Переваги	Недоліки
центральный банк має значну впливову роль у забезпеченні координації і контролю над функціонуванням банків і кредитних установ, і він може встановлювати активну комунікацію і взаємодію не лише в одному напрямку, але й у взаємному спілкуванні з ними	складно керувати обсягом грошей у циркуляції (центральный банк не може контролювати той фактор, який визначає розподіл населення між готівкою та банківськими депозитами)
передбачає різноманітність банківських закладів, їх функцій, здійснених ними операцій, свободу в проведенні кредитної і відсоткової політики	при значних масштабах банківської системи центральный банк може розростатися до розмірів, що сприяють його бюрократизації
сутність полягає у різноманітності банківських установ, різноманітності їх функцій та операцій, а також у важливості волі щодо налаштування кредитної та відсоткової політики відповідно до потреб клієнтів. Це вимагає від банківських установ гнучких організаційних структур і максимальної адаптивності до вимог клієнтів	обмеження розглядається як обмеження свободи діяльності банків та кредитних установ
цей підхід ґрунтується на основних зв'язках, таких як визначення фінансового стану організації, оцінка ліквідності її фінансової звітності та можливість надання кредиту при отриманні позичальником середнього рівня прибутку	політичні помилки, при великій владі центрального банку, будуть мати серйозні наслідки для банківської системи та економіки загалом, як інші серйозні ризики

Банківська система характеризується наступними ключовими рисами:

1. Банківська система представляє собою комплекс взаємозалежних компонентів. Її структура по вертикалі визначається наявністю різних рівнів, які в багатьох розвинених країнах включають центральный банк, комерційні банки і різноманітні фінансово-кредитні установи. Горизонтальний аспект цілісності банківського сектору передбачає наявність достатньої кількості банківських установ

2. Банківська система встановлює особливий зв'язок з зовнішнім середовищем. Її розвиток та інституційні зміни визначаються, передусім, станом

економіки та виробництва, для якого банківська система, як складова ринкової інфраструктури, має служити. Банківський сектор, як частина економічної системи, не може не реагувати на процеси, які відбуваються в економіці. Важливо підкреслити, що їх взаємодія є взаємозумовленою, тобто ґрунтується на взаємному впливі одне на одного.

3. Банківську систему можна охарактеризувати як підсистему більш складної системи, де вона функціонує як одна з її складових. Вона входить в склад кредитної системи, яка, у свою чергу, входить в загальну структуру фінансової системи.

4. Банківська система проймає та впливає на свої внутрішні компоненти, які діють як окремі частини. Ступінь внутрішньої автономії цих частин визначається наявними у них функціями та операціями, які затверджені у законодавстві. Брак або послаблення будь-якого ланцюжка в банківській системі обов'язково впливає на загальну ефективність функціонування банківського сектору в цілому.

Банківська система втілюється через виконання різних функцій, які фахівці поділяють на наступні категорії:

- емісійно-регулююча функція, також відома як функція створення та контролю грошової маси. Вона надає банкам змогу створювати грошові агрегати та змінювати їх співвідношення відповідно до попиту та пропозиції на ринку грошей;
- трансформаційна функція, яка передбачає надання посередницьких послуг банками для інших суб'єктів фінансової системи, які потребують такі послуги;
- функція стабілізації, яка включає в себе ефективний банківський нагляд за станом грошового ринку та платоспроможністю клієнтів.

Ці функції допомагають банківській системі гнучко реагувати на економічні потреби та забезпечувати стабільність фінансової системи.

Отже, банківська система є невід'ємною складовою цілісного економічного організму, яка зосереджує значні грошові ресурси і служить для задоволення потреб виробництва та інвестицій підприємств. Розвиток суспільства в цілому в значній мірі залежить від стану банківської системи.

1.2. Фінансовий моніторинг як ефективний інструмент протидії відмиванню коштів

Легалізація, або відмивання, доходів, які одержані злочинним шляхом, є однією з проблем, яку вирішують практично всі країни світу. Ця проблема має глобальний характер через те, що вона впливає на процеси ухвалення економічних рішень, ставить під загрозу фінансові установи, сприяє збільшенню соціальних проблем і, що найважливіше, сприяє поширенню корупції. Провідну роль у легалізації (відмиванні) коштів, одержаних злочинним шляхом, відіграє фінансовий моніторинг.

Поняття «фінансовий моніторинг» має юридичне визнання в Україні, і воно закріплене в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон). В Законі «фінансовий моніторинг» визначається як комплекс заходів, які виконують суб'єкти фінансового моніторингу з метою запобігання та протидії різного роду діям, включаючи проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [14].

Поняття фінансового моніторингу також знайшло своє відображення в академічних дослідженнях. Значна кількість вчених займалася аналізом поняття «фінансовий моніторинг» як ефективного інструменту для боротьби з відмиванням коштів, що надходять незаконним шляхом. В таблиці 1.4 подано різні формулювання поняття «фінансовий моніторинг», які були запропоновані різними науковими школами.

Таблиця 1.4

Визначення поняття «фінансовий моніторинг» з різних наукових точок зору

Автор	Сутність визначення поняття «фінансовий моніторинг»	Джерело
1	2	3
<i>Визначення фінансового моніторингу як нормативно-правового комплексу превентивних заходів, спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів</i>		
І. Патюта	Постійний моніторинг, який надає можливість передбачати можливі ризики, пов'язані з легалізацією коштів	[15]
Х. Возняковська	Інструмент боротьби проти легалізації (відмивання) прибутку, який отримано злочинним шляхом	[16]
А. Гаврилишин	Сукупність заходів, які приймають суб'єкти фінансового моніторингу, спрямована на виявлення, аналіз і перевірку інформації про фінансові операції, з метою визначення, чи можуть вони бути пов'язані з процесом легалізації (відмивання) незаконно набутих доходів, і подальшою передачею цієї інформації правоохоронним органам	[17]
О. Костюченко, К. Кривуля	Система заходів по постійному моніторингу функціонування комерційного банку, збирання та упорядкування інформації про його фінансовий стан з метою оцінки поточного стану банківської сфери та прогнозування її розвитку в майбутньому	[18]
І. Канцір, М. Брицька	Система економічних і правових заходів у галузі запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних незаконними засобами, фінансуванням тероризму та фінансуванням поширення зброї масового знищення	[19]
О. Вовчак, В. Канцір, І. Канцір	Економіко-правовий метод протидії тероризму	[20]
О. Грабчук, І. Супрунова	Загальність заходів методичного, організаційного, нормативно-правового та інституційного характеру, спрямованих на оптимізацію роботи національної системи контролю над фінансуванням тероризму	[21]
<i>Визначення фінансового моніторингу як складової системи забезпечення економічної безпеки держави</i>		
О. Кузьменко, Т. Доценко, Л. Скринька	Сукупність заходів, спрямованих на підвищення фінансової та, відповідно, економічної стійкості держави, включає в себе введення контролю над фінансовими операціями, скорочення випадків фінансової злочинності і такі конкретні завдання, як поліпшення конкурентоспроможності країни, зменшення обсягів тіньової економіки, підвищення надійності фінансових установ, збільшення доходів до державного бюджету	[22]

Продовження таблиці 1.4

1	2	3
	завдяки конфіскації незаконно набутої власності та оподаткуванню виявлених незаконних прибутків, зменшення корупції та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів	
М. Васюк	Фінансова безпека включає в себе комплекс заходів, які організує державний сектор спільно з представниками приватного сектору. Ці заходи призначені для створення загальнодержавної бази даних з різних джерел і аналітичних інструментів з метою запобігання та протидії таким явищам, як легалізація (відмивання) злочинно отриманих прибутків, фінансування тероризму та поширення зброї масового знищення	[23]
О. Кузьменко, А. Бойко, Г. Яровенко, Т. Доценко	Комплекс заходів у сфері фінансів, права та нормативних актів, які спрямовані на запобігання та боротьбу з процесами легалізації (відмивання) доходів, отриманих шляхом злочинних дій, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення, вживаються на різних рівнях функціонування фінансової системи з метою забезпечення економічної, фінансової та національної безпеки держави	[24]
<i>Визначення фінансового моніторингу як особливого різновиду фінансового контролю та нагляду</i>		
А. Клименко	Особлива форма контролю у фінансовій сфері, проведена органами державного фінансового нагляду та організаціями, що відповідають за перший етап фінансового моніторингу, спрямована на виявлення та вивчення фінансових транзакцій, які можуть мати відношення до легалізації прибутку, отриманого незаконним шляхом	[25]
Л. Воронова	Спеціальний вид фінансового контролю, який виступає як індивідуальний елемент фінансового права, передбачає керування фінансами та включає всі компоненти механізму фінансового контролю у своєму зовнішньому прояві	[26]
І. Бірюкова	Моніторинг найсуттєвіших фінансових результатів діяльності підприємства в умовах нестабільного фінансового ринку	[27]
Ж. Довгань	Система, що об'єднує різноманітні компоненти, взаємодіє під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, орієнтована на спостереження за стійкістю банку, проведення аналізу, оцінку та прогнозування його довгострокової стійкості	[28]
М. Бормотова, К. Мухіна	Система фінансового контролю призначена для утримання в обмеженнях та попередження можливості легалізації коштів і іншого майна, отриманого шляхом злочинних дій, як в окремих корпоративних суб'єктах, так і на національному рівні	[29]

Джерело: складено автором за [15-29]

Наведені підходи до інтерпретації поняття «фінансовий моніторинг» можуть бути класифіковані як широкий і вузький. Вони розглядають фінансовий моніторинг як складову системи запобігання і боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів і фінансуванням тероризму або вважають його ідентичним цим поняттям.

Таким чином, на основі узагальнення теоретичних підходів до економічної суті фінансового моніторингу можна сформулювати його визначення так:

- це конкретний нормативно-правовий комплекс окремих профілактичних заходів, спрямованих на запобігання використанню фінансової системи для легалізації тіньових коштів;
- він є специфічною частиною системи забезпечення економічної безпеки держави;
- це особливий вид фінансового контролю і нагляду, який проводять відповідні органи під час обслуговування фінансових операцій з метою виявлення схем легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом.

Важливо зазначити, що фінансовий моніторинг переважно розглядається з точки зору економічної, фінансової і інформаційної безпеки, а також у контексті протидії легалізації (відмиванням) доходів і має інституційну, методичну, організаційну та нормативно-правову підтримку.

Центральною складовою системи для боротьби з легалізацією коштів, одержаних незаконним шляхом, є система фінансового моніторингу. Учасниками національної системи запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних у злочинний спосіб, є органи державної влади та суб'єкти господарювання, які мають повноваження від держави для запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) таких доходів.

Ст 3 Закону визначає структуру системи фінансового моніторингу, яка складається з первинного та державного фінансового моніторингу, як показано на рис. 1.2.

Рис. 1.1. Види та суб'єкти фінансового моніторингу
Джерело: складено автором за [14]

Система фінансового моніторингу ґрунтується на швидкому обміні інформацією між спеціально уповноваженим органом виконавчої влади, відповідальним за фінансовий моніторинг, та суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу.

Згідно зі ст. 1 Закону, об'єктом фінансового моніторингу є «дії, пов'язані з активами, що виконуються відповідними учасниками фінансових операцій, за умови наявності ризику використання таких активів для цілей легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів, фінансування тероризму та/або фінансування поширення зброї масового знищення, а також будь-яка інформація, що стосується таких дій чи подій, активів та їх учасників» [14].

Серед об'єктів, що підлягають фінансовому моніторингу, можна визначити різні фінансові операції, які спрямовані на приховування незаконних джерел доходів та осіб, які незаконно здобувають прибуток:

- особи, які пов'язані з функціонуванням «конвертерних центрів», які використовуються для легалізації незаконно здобутих коштів;
- фінансові операції, які мають відношення до готівкових розрахунків фізичних осіб-підприємців і можуть бути використані для приховування нелегальних доходів;
- суб'єкти господарювання та фізичні особи, які мають стосунки з бюджетними коштами та іншими державними ресурсами, і можуть залучати їх для незаконних цілей;
- особи, які вчиняють шахрайство в мережі Інтернет з метою розкрадання коштів;
- суб'єкти господарювання та фізичні особи, які займаються інвестиційною та страховою діяльністю, та можуть використовувати це для приховування незаконних прибутків;

- особи, які володіють або використовують майнові та немайнові права для приховування незаконних доходів.

Підводячи підсумки до наведеного вище матеріалу, можна зробити наступні узагальнення:

- по-перше, забезпечення економічної безпеки держави вимагає налагодження ефективної системи фінансового моніторингу, спрямованої на посилення фінансової дисципліни на державному рівні;

- по-друге, фінансовий моніторинг є одним із інструментів державного контролю, оскільки його здійснюють уповноважені державні органи та Державна служба фінансового моніторингу України з метою запобігання використанню схем відмивання грошей та зменшення рівня тіньової економіки загалом.

Держава як суб'єкт публічного права проводить моніторингову діяльність через спеціально уповноважених суб'єктів та органи. Згідно зі ст. 6 Закону, суб'єктами державного фінансового моніторингу є такі органи: Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та спеціально уповноважений орган [14].

Фінансовий моніторинг є дієвим засобом для протидії відмиванню «злочинних» коштів, але тільки в тому випадку, якщо його належним чином впроваджують банки та інші суб'єкти фінансового моніторингу. Децентралізація банківського сектору може сприяти Україні в переході на новий етап розвитку, оскільки дослідження показують, що багато нелегальних схем «відмивання» грошей та виведення капіталу за кордон здійснюються із використанням саме банківських установ. За таких умов головний фокус повинен бути спрямований

на вирішення проблем, пов'язаних із недосконалістю законодавства, дефіцитом висококваліфікованих спеціалістів у сфері фінансового моніторингу та встановленням чітких вимог до банків як до суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

1.3. Нормативні та організаційні засади здійснення фінансового моніторингу банківськими установами

Сучасний характер фінансових відносин, пов'язаний із динамікою фінансової сфери, процесами інтеграції української економіки у міжнародну фінансову систему та стрімкий розвиток технологій платіжних операцій, супроводжується низкою негативних явищ. Одним з таких негативних явищ є відмивання «брудних» коштів. Внаслідок функціонування тіньового сектору економіки та здійснення різних злочинних видів діяльності, таких як торгівля наркотиками, торгівля людьми, хабарництво та шахрайство, виникає можливість легалізувати доходи, одержані незаконним шляхом, завдяки великим сумах грошей, що в цьому процесі обертаються.

На сьогоднішній день основним законодавчим актом, який встановлює правила та процедури фінансового моніторингу в Україні, є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [14]. Прийняття цього закону в Україні встановило основи функціонування національної системи фінансового моніторингу, яка базується на діяльності визначених суб'єктів. Серед них особливою уповноваженою установою у сфері фінансового моніторингу в Україні є Державна служба фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг України).

Держфінмоніторинг України функціонує як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, і його діяльність координується через

Міністерство фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України. Водночас Держфінмоніторинг України виконує функції національного центру фінансової розвідки з відповідними повноваженнями для цього типу організації. Основними завданнями та функціями ДСФМУ є збір, обробка та аналіз інформації, що стосується фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, а також інформації, яка може вказувати на підозру у легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму. За міжнародними стандартами, Держфінмоніторинг України не є ані правоохоронним, ані контролюючим органом, а взаємодіє з фінансовим сектором та правоохоронними органами. Така модель підрозділу фінансової розвідки є подібною до підрозділів у понад 100 країнах світу і має загальноприйнятну назву «підрозділ фінансової розвідки».

Стрімкий розвиток глобальної фінансової системи та розширення мережі банківських та інших фінансово-кредитних установ створюють сприятливі умови для діяльності кримінальних злочинних угруповань. Основна причина полягає в тому, що операції з відмивання (легалізації) тіньових доходів найчастіше виконуються через банківські установи. Таким чином, банківська система використовується для приховування незаконно набутих коштів та інших фінансових операцій.

У цьому контексті важливо відзначити, що Національний банк України та банківські установи відіграють ключову роль у системі фінансового моніторингу. Так, Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV та іншими законами України [30]. Банки та інші фінансові установи проводять фінансовий моніторинг, щоб виявляти та аналізувати фінансові операції клієнтів [31].

Національний банк України зобов'язаний розробляти рекомендації для суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою попередження та обмеження ризиків, пов'язаних з легалізацією незаконно набутих коштів.

Наприклад, у фінансових операціях, які можуть вказувати на можливість здійснення діяльності, що має риси «фінансових пірамід», можуть включати такі аспекти:

- партнерство між фізичними особами-підприємцями або благодійними організаціями, які є новими на ринку або щодо яких існують обґрунтовані підозри у банку, що їхні фінансові операції можуть містити ознаки фіктивності;

- регулярне внесення готівкових коштів у значних сумах на рахунки вказаних клієнтів;

- постійні безготівкові перекази коштів на рахунки таких клієнтів від фізичних осіб;

- регулярні безготівкові перерахування грошей такими клієнтами на рахунки фізичних осіб з різними призначеннями платежів, які фактично можуть бути оплатою відсотків або так званим «кешбеком» (миттєвим або відстроченим поверненням частини коштів, витрачених на оплату товарів або послуг) [32].

Усі ці заходи спрямовані на зменшення ризику легалізації незаконно набутих коштів та інших фінансових злочинів, що допомагає забезпечити ефективний фінансовий моніторинг та зберегти високий рівень фінансової безпеки держави та її економічний суверенітет [32].

Слід зазначити, що Базельський комітет банківського нагляду відзначає важливість того, що банки можуть успішно контролювати та зменшувати ризики лише за умови, що вони розуміють звичайні операції своїх клієнтів і, отже, можуть ідентифікувати операції, які виходять за рамки звичайних схем розрахункової діяльності. Моніторинг повинен бути чутливим до потенційних ризиків. Для всіх рахунків, що ведуться в банках, необхідно запровадити системи, які виявляють незвичайні або підозрілі схеми діяльності. Це може бути

досягнуто, встановивши межі для певних класів або категорій рахунків. Особлива увага має бути приділена операціям, які виходять за встановлені межі. Певні види операцій повинні викликати підозру в банку, особливо якщо це операції, які не мають економічного чи комерційного сенсу, або в яких фігурують значні суми готівкових вкладень, які не відповідають звичайним та очікуваним операціям клієнта. Значна активність на рахунку, що не відповідає його сальдо, може свідчити про можливість «відмивання» коштів через цей рахунок. Приклади підозрілої діяльності можуть служити корисною інформацією для банків, тому їх варто включити до процедур або інструкцій, пов'язаних із боротьбою проти відмивання грошей [33].

Зауважимо, що відповідно до п. 24 розділу III Положення про проведення фінансового моніторингу банками, схваленого рішенням Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65, внутрішні документи банку, які стосуються запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (далі – ПВК/ФТ), розробляються банком з урахуванням вимог, що передбачені законами України, регулюють цю сферу, а також нормативно-правовими актами Національного банку, Міністерства фінансів України, які прийняті з метою виконання зазначених законів. [34]. Також враховуються рекомендації FATF, Базельського комітету з банківського нагляду, результати національної оцінки ризиків і специфіка ризиків, які характерні для банку, рекомендації Національного банку, а також результати типологічних досліджень Спеціально уповноваженого органу (далі – СУО) [35].

Крім того, у розділі III, п. 26, у відповідності до Положення про проведення фінансового моніторингу банками, схваленого рішенням Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65, встановлено, що внутрішні документи банку, що стосуються питань ПВК/ФТ, мають обов'язково містити, серед іншого, процедуру, яка стосується відмови банку у встановленні (або підтримці) ділових відносин або відкриття рахунку (або обслуговування клієнта),

включаючи такі дії, як розірвання ділових відносин, закриття рахунку або відмова в проведенні фінансової операції у випадках, що передбачені Законом.

Додатково, відповідно до пп. 19 та 20 додатка 1 до Положення про проведення фінансового моніторингу банками, схваленого рішенням Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65, банк повинен визначити необхідність інформування клієнта банку про суттєві зміни в його діяльності (інші дані, які надавалися клієнтом банку) у рамках укладених договорів про надання послуг. Крім цього, банк має встановити процедуру отримання необхідних даних та інформації від клієнта або його представника, зокрема шляхом включення відповідних обов'язків у договори про надання послуг банку. Банку також необхідно визначити умови в договорі про надання послуг право та порядок закриття рахунку клієнта банку за вимогою банку у випадках, передбачених у ст. 15 Закону.

Згідно з вимогами законодавства України, в разі, коли клієнт відмовляється від послуг і бажає закрити свій рахунок, включаючи випадки, коли не надаються необхідні документи чи інформація для відповідної перевірки клієнта, ця відмова має бути розглянута відповідно до ст. 15 Закону, з дотриманням процедур, визначених внутрішніми документами, які стосуються питань ПВК/ФТ.

Отже, оскільки Національний банк України має визначені повноваження, він має право приймати нормативно-правові акти, які становлять відповідний адміністративно-правовий інструмент з метою запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Крім того, Національний банк України включений у систему суб'єктів державного фінансового моніторингу. Національний банк спрямовує свої зусилля на забезпечення національної безпеки, захист основних прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави.

Висновки до розділу 1

Провідною ланкою фінансової системи кожної країни є банківська система. Банки, як фінансові посередники акумулюють вільні кошти та перетворюють у позичковий капітал. З огляду на це, можна стверджувати, що банківська система є фінансовою основою економічного розвитку країни. У нормативних актах відсутнє визначення поняття «банківська система». Серед науковців також немає єдності у розумінні даного поняття. Існуючі визначення науковців можна згрупувати у дві групи: розгляд банківської системи як сукупності банків, а також розуміння «банківської системи» як сукупності не тільки банківських установ, а й інших фінансових інститутів.

Банківські установи часто використовуються з метою «відмивання» коштів, отриманих у незаконний спосіб. Ефективним інструментом боротьби з легалізаційними процесами є фінансовий моніторинг. нормативним актом, що регулює здійснення фінансового моніторингу в Україні є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Щодо визначення поняття «фінансовий моніторинг» в наукових колах, то думки науковців також різняться – окремі вчені розглядають «фінансовий моніторинг» як комплекс превентивних заходів щодо недопущення легалізації доходів, отриманих у злочинний спосіб, інші – як важливу складову системи забезпечення економічної безпеки або ж як особливого способу фінансового контролю та нагляду.

Банківська система є складовою систем фінансового моніторингу. Центральний банк – Національний банк України – є суб'єктом державного фінансового моніторингу, а комерційні банки – суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

2.1. Аналіз діяльності банківської системи України упродовж 2018-2022 рр.

Протягом останніх років банківська система України працювала в складних умовах. З одного боку, вона повинна була адаптуватися до глобальних трансформацій та технологічного прогресу, а з іншого – протистояти внутрішнім ризикам та кризам. Зокрема, витримування навантаження, зумовлене активними бойовими діями на території України. До того ж, Національному банку України поставлено завдання негайно відокремити російський капітал від всіх банків. Типовою рисою функціонування банківського сектору України за останні роки є постійні зміни ключових фінансових показників. Для проведення аналізу, виділення найважливіших проблем та розроблення шляхів їх вирішення та стабілізації в банківській сфері України, найважливішим завданням є проведення дослідження поточних статистичних даних, які прояснюють функціонування банків у різних аспектах. Розгляд динаміки змін ключових показників та причин їх коливань, а також оцінка кількісних наслідків вже впроваджених заходів та їх ефективність також є важливими аспектами цього аналізу.

Фінансовий стан банківської системи впливає на економічну діяльність країни в цілому, оскільки вона виконує роль фінансового посередника та інвестиційної установи. Останні політичні та економічні труднощі, які охопили Україну останнім часом, негативно позначилися на показниках банківської системи країни. За останні п'ять років (період 2018-2022 рр.), кількість банків в Україні поступово зменшується (рис. 2.1). Так, станом на 31 грудня 2022 р. кількість діючих банків склала 67, що на 10 банків менше, аніж у 2018 р.

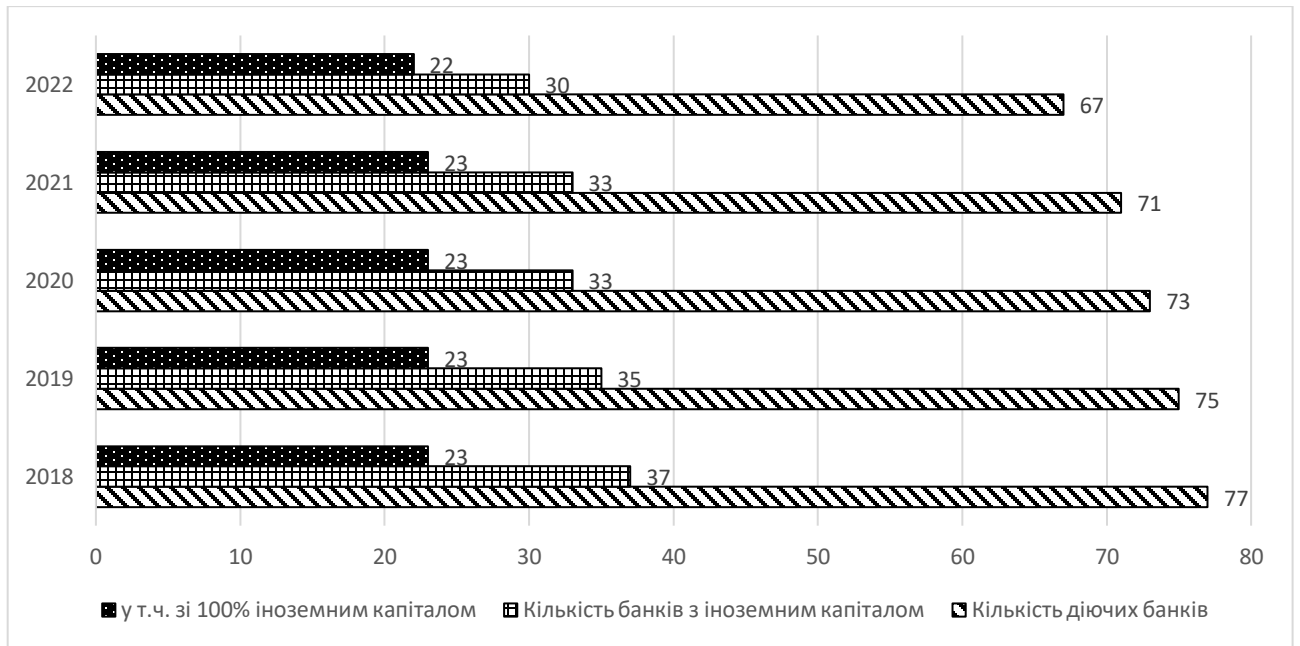

Рис. 2.1. Чисельність діючих банківських установ в Україні упродовж 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [36]

Крім того, кількість банків із зовнішнім капіталом зменшилася на 7 установ і становила на кінець 2022 р. 30 банківських установ, з яких 22 установи – банки із 100% іноземним капіталом, що на 1 банк менше, аніж у 2018 р. У 2019 р. спостерігається найвищий показник ліквідації банків – 29 банків, з яких 27 банків припинили свою діяльність у зв'язку з їх ліквідацією, 1 банк реорганізовано, у 1 банку відкликано ліцензію. Водночас, у 2018 р. всього 2 банки були реорганізовані. Крім того, кількість банків, які втратили ліцензію у 2018 р., становила 6 установ. У 2022 р. кількість банків, у яких відкликано ліцензію склала 4 установи (рис. 2.2).

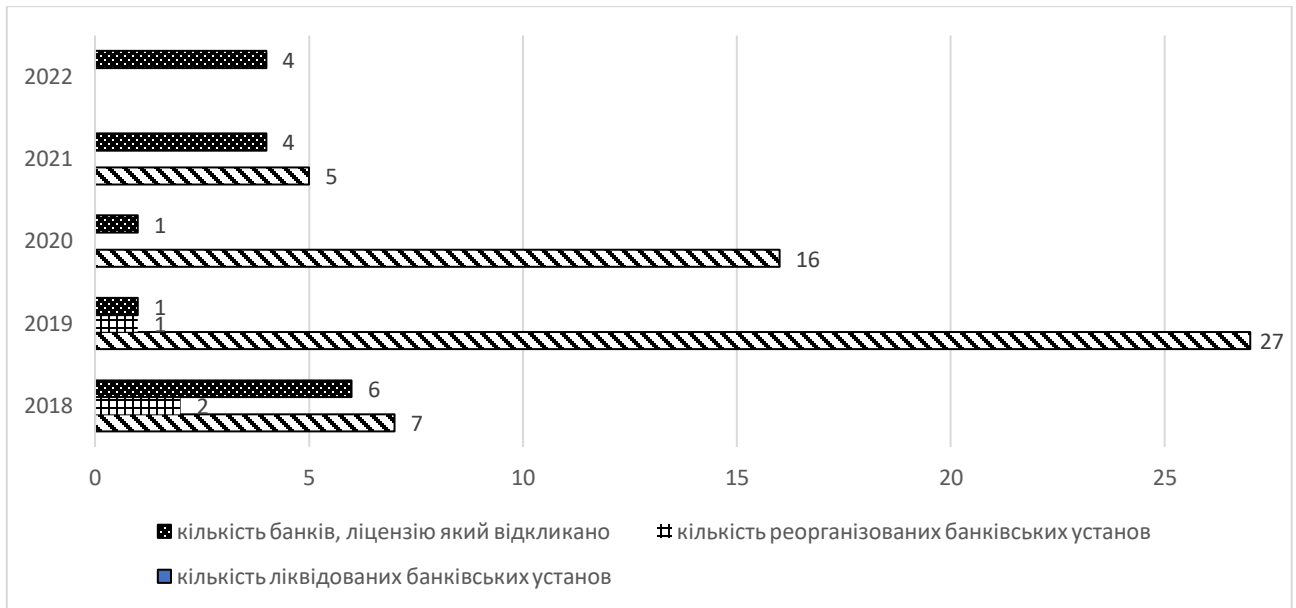

Рис. 2.2. Чисельність банківських установ, вилучених з Державного реєстру банків України упродовж 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [36]

Крім зменшення кількості банків, також відбувається зменшення кількості їх структурних підрозділів України упродовж останніх 5 років, що свідчить про процес очищення банківської системи (рис. 2.3).

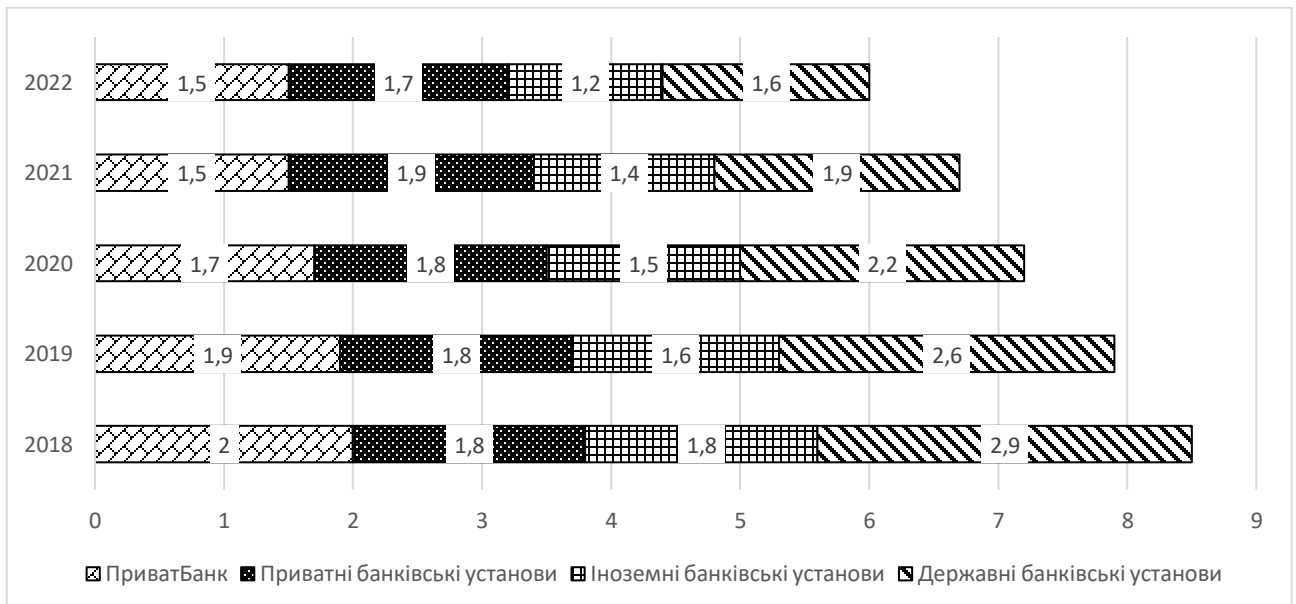

Рис. 2.3. Чисельність структурних підрозділів банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., тис. од.

Джерело: складено автором за даними [37]

Станом на кінець 2022 р. кількість банківських відділень зменшилась на 2,5 тисячі, порівняно із 2018 р., та становила 6 тисяч відділень. Головним чином іноземні та державні банки закрили найбільше філій, в той час як приватні банки відкрили 8 нових відділень. На регіональному рівні найбільше скорочення числа відділень спостерігається в областях, де тривають активні воєнні дії, таких як Харківська, Запорізька, Донецька та Херсонська. Тенденція до зменшення кількості діючих банків та відділень свідчить про процес очищення банківської системи України, перш за все пов'язаний з недобросовісною діяльністю банків. Щодо іноземних банків, їх скорочення відбувається через санкції, введені Національним банком, щодо українських банків з російським державним капіталом. Крім того, Україна наближає свої банківські стандарти до європейського рівня, де також спостерігається тенденція до зменшення кількості банків та відділень. Окрім того, на скорочення числа відділень впливає прогресивним розвитком онлайн-банкінгу, тому багато клієнтів віддають перевагу інтернет-послугам [36].

На початок 2023 р. у структурі власності активів банківської системи України лєвова частка належить установам із приватним капіталом і має такий вигляд:

- банківські установи з державною участю, в яких держава має понад 75% частку – 4 установи, або 5,97%;
- банківські установи, що входять до іноземних банківських груп – 16 або 23,88%;
- банківські установи з приватним капіталом, який становить не менше 50% статутного капіталу – 47 або 70,15% (рис. 2.4).

Один із важливих показників, який свідчить про рівень розвитку банківської системи, – це банківські активи, оскільки вони є джерелом прибутку для банків.

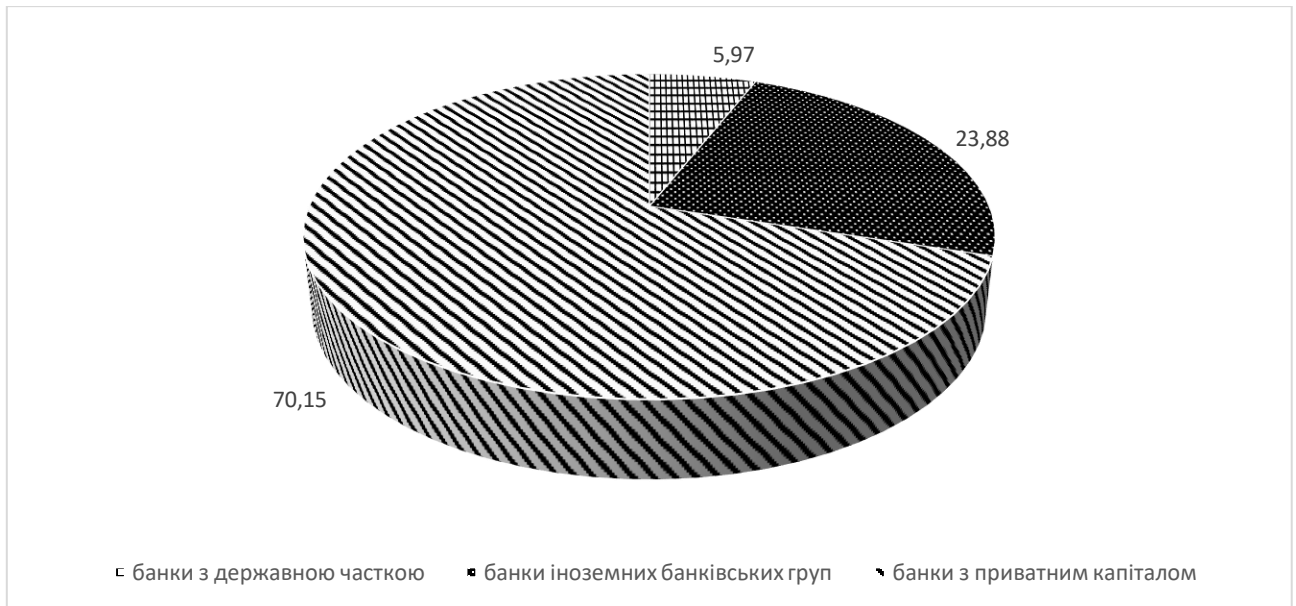

Рис. 2.4. Структура власності банківських установ України станом на 01.01.2023, %

Джерело: розраховано автором за даними [36]

Незважаючи на те, що кількість банків в Україні поступово зменшується, активи банків зростають щороку упродовж період 2018-2022 рр. (рис. 2.5).

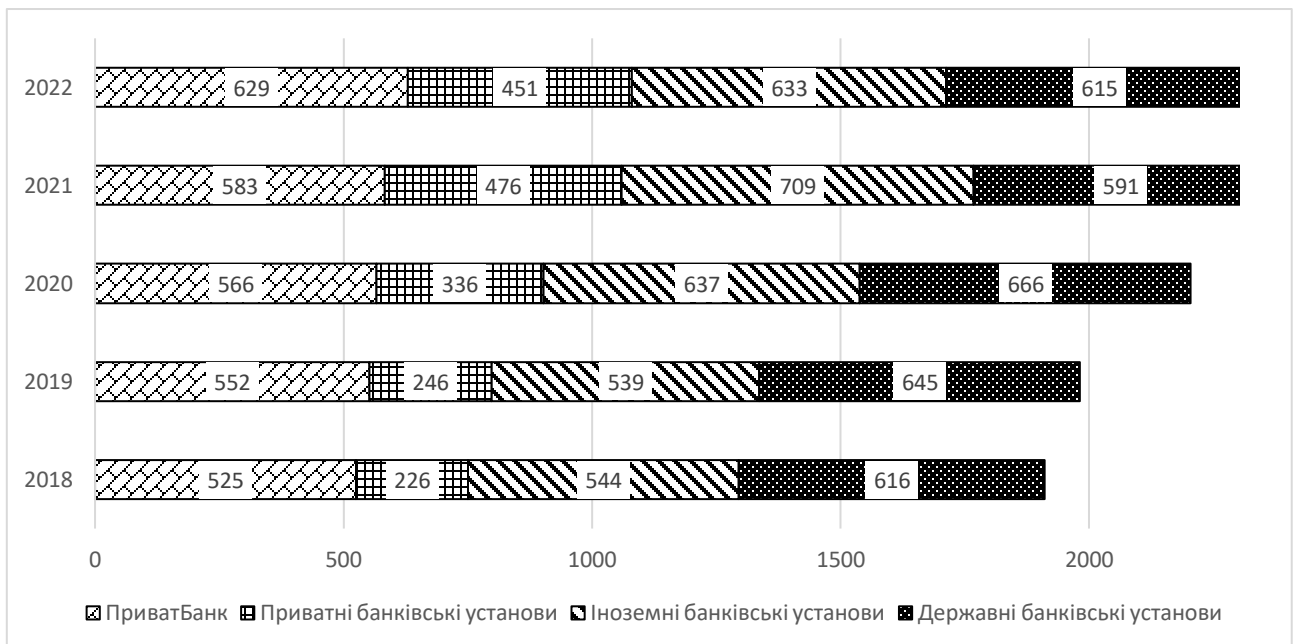

Рис. 2.5 Активи банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [37]

Активи банків з державною участю упродовж 2018-2022 рр. коливаються, з незначним зменшенням у 2021 р. проте протягом 2022 р. спостерігається їх збільшення, майже до рівня 2018 р., а саме 615 млн. грн. Зокрема, ПриватБанк, чия діяльність відзначилася аналогічними коливаннями активів, як і у інших банках з державною участю, досягнув активів у розмірі 629 млн. грн у 2022 р. Це свідчить про збільшення концентрації в банківському секторі. Банки, що належать іноземним банківським групам, показують тенденцію до поступового збільшення активів (на 89 млн грн), тоді як банки з приватним капіталом подвоїли розмір активів за 2022 р. у порівнянні з 2018 р. і досягли показника 451 млн. грн. Зростання активів, в основному, відбувається під час воєнного конфлікту через кошти, розміщені в інших банках та вкладені в депозитні сертифікати Національного банку України.

Кредити, надані клієнтам, становлять більше половини активів банків, оскільки кредитування є основною функцією банківського сектору. У кредитному портфелі переважають кредити, надані суб'єктам господарювання, у порівнянні з кредитами, виданими фізичним особам. Обсяги наданих кредитів суб'єктам господарювання майже в 5 разів перевищують обсяги кредитів, виданих фізичним особам упродовж 2018-2022 рр. (рис. 2.6). Хоча спостерігається тенденція до збільшення кредитів, наданих фізичним особам, на 39 млн грн у 2022 р. в порівнянні з 2018 р., кредити, надані суб'єктам господарювання, коливаються та досягли рівня 794 млн грн у грудні 2022 р., що на 125 млн грн менше, ніж у 2018 р.

З початку конфлікту кредитний портфель зростає, переважно завдяки корпоративному кредитуванню, основною участю державних банків і підтримкою державних програм. За оцінкою Європейського центрального банку, банківський кредит вважається непрацюючим, якщо позичальник не робить обумовлені внески або не сплачує відсотки упродовж більш ніж 90 днів.

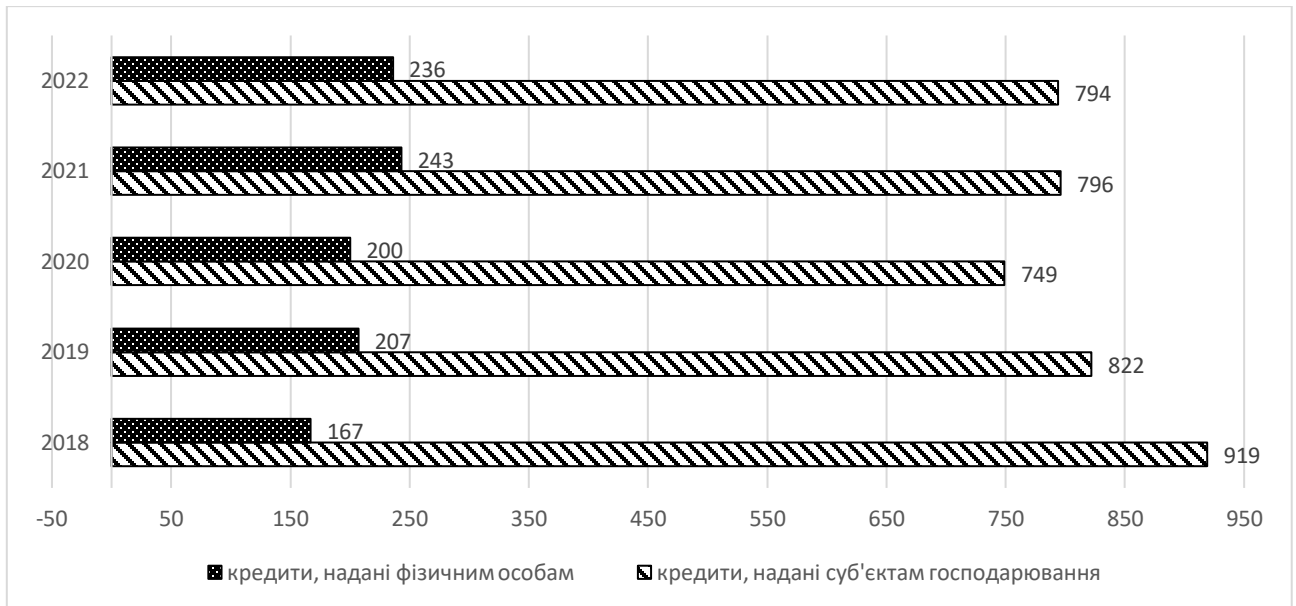

Рис. 2.6. Вартість кредитного портфеля банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [37]

Україна, вперше за довгий час, почала спостерігати зростання кількості непрацюючих кредитів внаслідок визнання позик нездійсненими для суб'єктів господарювання після початку конфлікту (рис. 2.7).

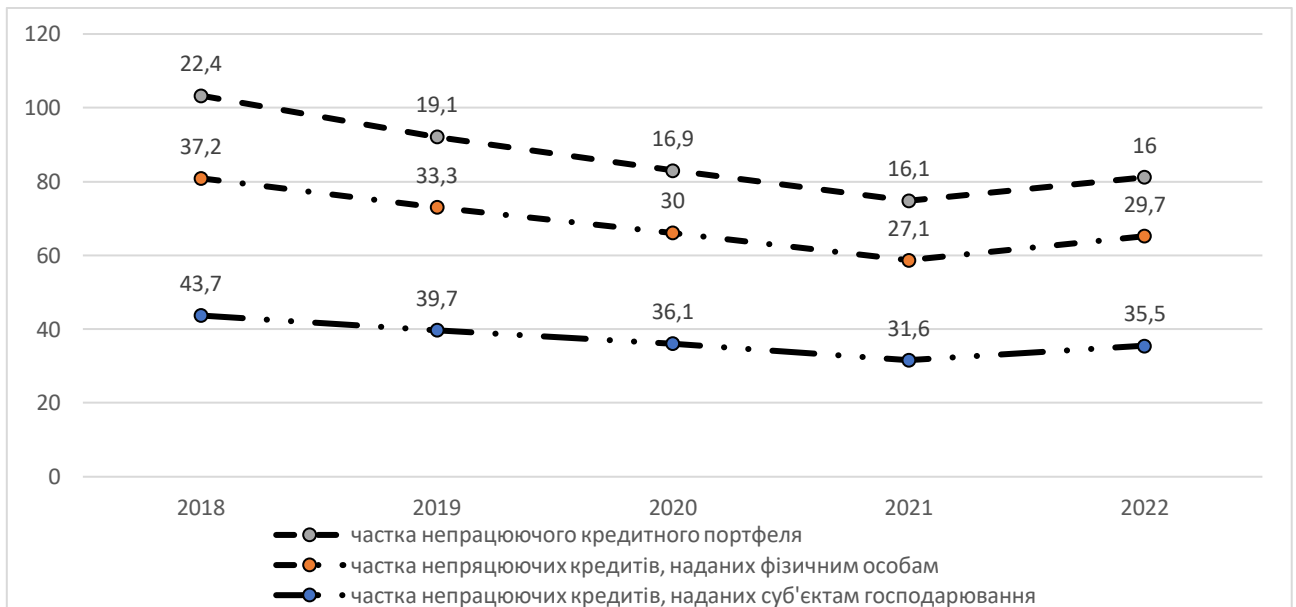

Рис. 2.7. Частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., %

Джерело: складено автором за даними [37]

Загалом, станом на кінець 2022 р. питома вага непрацюючих кредитів зросла до 29,7%. Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, значно збільшилася – на 3,9%. Водночас, частка кредитів, наданих банківськими установами фізичним особам, станом на кінець 2022 р скоротився до 16% після попереднього зростання до 16,9%. Фінансові установи у грудні 2022 р. почали поступово визнавати кредити непрацюючими через погіршення їхньої якості, спричинене бойовими діями.

Активи банківського сектору за останні 5 років спостерігаються тенденція до збільшення (рис. 2.8). Власний капітал зріс на 69 млн. грн, а зобов'язання банків збільшилися на 670 млн. грн. Головним джерелом банківських ресурсів є залучені та запозичені кошти, частка яких становить значну частину загальних ресурсів.

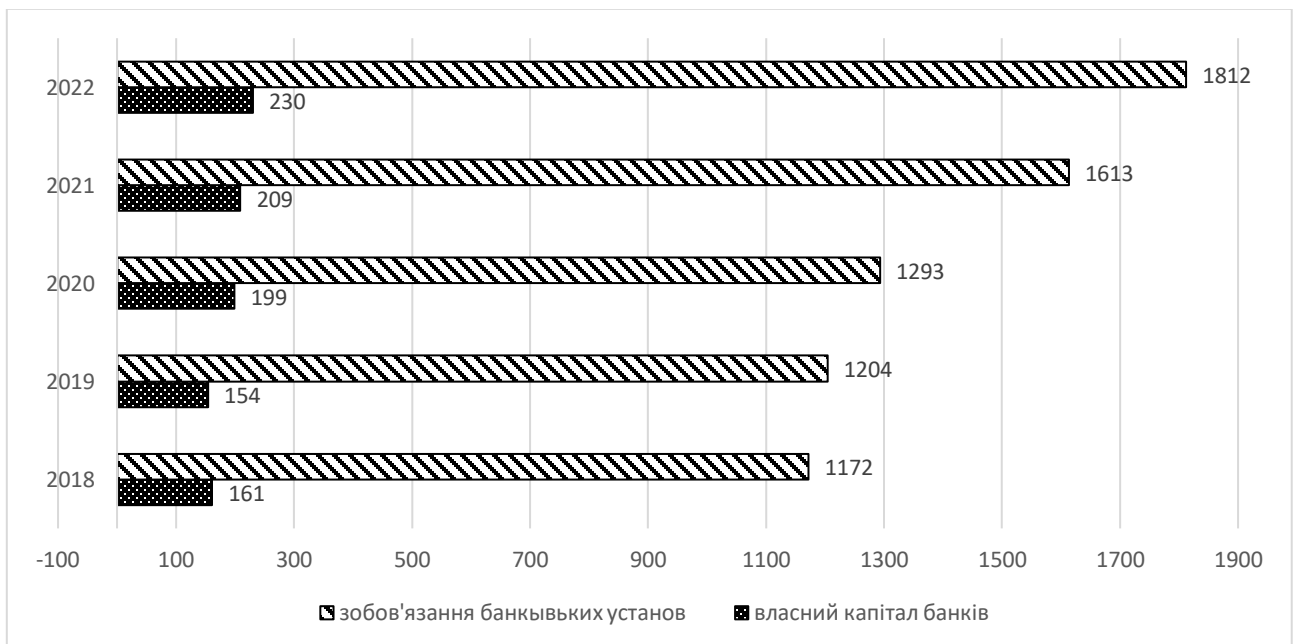

Рис. 2.8. Склад капіталу банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [37]

Упродовж п'яти років (2018-2022 рр.) банківська система України працювала зі збитком лише у 2018 р., і після цього кожен рік відзначалася

позитивними змінами, спрямованими на відновлення банківської системи (рис. 2.9).

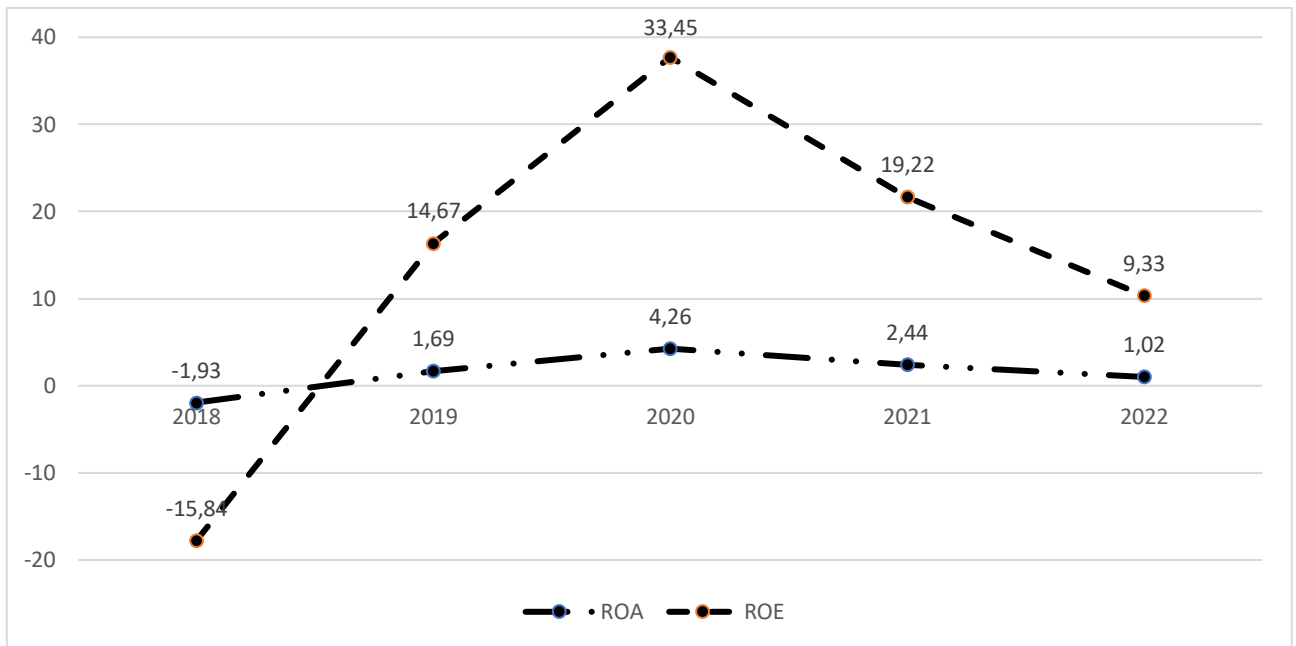

Рис. 2.9. Показники рентабельності банківських установ України упродовж 2018-2022 рр., %

Джерело: складено автором за даними [37]

Упродовж досліджуваного періоду спостерігаємо зростання рентабельності активів з – 1,93% до 4,09% та підвищення рентабельності капіталу банків України з – 15,84% до 33,45% у 2020 р., що є позитивною ознакою провадження монетарної політики Національного банку України. Під час введення військового стану, рентабельність активів та капіталу мали від’ємне значення упродовж кількох місяців, але до кінця року вони стали прибутковими, хоча з відмінністю від початку року: рентабельність капіталу скоротилась на 25,75%, а рентабельність активів впала на 3,07%.

Отже, серед основних тенденцій розвитку банківського сектору України упродовж 2018-2022 рр. можна виділити наступні:

1. скорочення числа банків, включаючи банківські установи з іноземним капіталом та структурні підрозділи;

2. підвищення рівня недовіри до банків та їхньої діяльності;
3. адаптація до роботи в умовах воєнного стану;
4. збереження тенденції зростання активів банківських установ в Україні;
5. незначне скорочення кредитного портфеля;
6. збільшення кількості непрацюючих кредитів після тривалого спаду;
7. поліпшення рентабельності капіталу та активів, що вказує на відновлення банківської системи;
8. тенденція до збільшення пасивів банків та їхніх зобов'язань.

Проведений аналіз стану банківської системи України в сучасних умовах та визначення головних тенденцій засвідчив, що банківський сектор України пережив значний період реформ та трансформацій протягом останніх років, що сприяло підвищенню його стійкості та результативності. Підсумковий аналіз фінансового стану банківської системи України упродовж 2018-2022 рр. показує, що найважчими були 2018 р. та 2019 р. Ці труднощі передували складності, спровоковані політичними обставинами 2014 р., що вплинули на зниження обсягу виробництва у ключових секторах економіки та призвели до процесу девальвації.

Військовий конфлікт не призвів до припинення функціонування банківського сектору України, навпаки, було відзначено відновлення роботи банківських відділень у звільнених регіонах України та активний розвиток сектору. Головні тенденції, що спостерігалися упродовж 2018-2022 рр., включають в себе зменшення кількості банків та їх структурних підрозділів, позитивну динаміку активів банків, збільшення пасивів банків та їх зобов'язань. Отже, можна відзначити, що банківська система в цілому гідно протистояла серйозним викликам сучасного періоду, працюючи надалі та надаючи кредити, зберігаючи свою ліквідність.

2.2. Оцінка діяльності банківських установ як суб'єктів первинного фінансового моніторингу

У сучасних умовах, фінансовий моніторинг став обов'язковим для всієї банківської галузі та функціонування комерційних банків. В економіках багатьох країн загальновідомий факт, що клієнти банків можуть використовувати банківські рахунки для відмивання злочинно отриманих прибутків. У зв'язку з сучасними соціально-економічними реформами в нашому суспільстві, банки відіграють ключову роль у забезпеченні надійного функціонування грошово-кредитної системи та всього економічного комплексу країни. Проте, в той же час, реформи в економіці, при відсутності ефективного механізму контролю та захисту від злочинних втручань, а також через недосконалість фінансового та банківського законодавства, можуть призвести до того, що банківський сектор стане одним із найбільш вразливих до використання для відмивання злочинних доходів.

Сучасний стан банківської системи України вказує на подальше поширення кримінальних злочинів у цій сфері. З метою особистого збагачення, співробітники банківських установ сприяють нецільовому використанню коштів представниками фінансових шахрайських схем. Вони безпосередньо беруть участь у процесі легалізації незаконних коштів, сприяють їх вивезенню за кордон, що в результаті призводить до поглиблення економічної кризи в країні. Інколи ініціаторами такої діяльності з метою відмивання коштів незаконного походження можуть бути самі працівники банківської установи. Варто зазначити, що спостерігається значне збільшення інтересу злочинців до банківських операцій. Це можна пояснити, передусім, їхньою метою наближення до грошей, контролю над ними та намаганням вплинути на ці процеси незаконним шляхом.

Загалом, банківська галузь України відзначається активним застосуванням сучасних цифрових технологій та Інтернету. Оскільки Інтернет-банкінг включає

операції з грошовими переказами, ця сфера все більше привертає увагу злочинців. Це включає незаконне заволодіння коштами на банківських рахунках, афери з використанням платіжних карток, зловживання Інтернет-банкінгом у корисливих цілях, комп'ютерні віруси та технології спаму, а також інші кіберзлочини та злочини, пов'язані із використанням інформаційних технологій. За даними експертів, щорічний збиток від кіберзлочинів оцінюється на суму понад 100 млрд дол США.

Отже, однією з основних функцій банків є забезпечення ефективної роботи служб фінансового моніторингу. Під час моніторингу служби повинні акцентувати увагу на наступних важливих аспектах: виявлення осіб, які сприяють вчиненню злочинів; встановлення основних методів та можливих схем відмивання та розкрадання грошей; розвиток тісного співробітництва з регулятором та спеціально уповноваженим органом.

У банківському секторі є особливості формування системи фінансового моніторингу, які включають в себе наступне: виділення різних рівнів моніторингу. У цьому контексті важливим є фінансовий моніторинг, який здійснюється банками, оскільки вони є найбільшими фінансовими посередниками в країні. Відповідно до чинного антилегалізаційного законодавства банківські установи повинні зареєструватися в Спеціально уповноваженому органі як суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Станом на 1 січня 2023 р., в Державній службі фінансового моніторингу було зареєстровано 13030 СПФМ в т.ч. 2034 їх відокремлені підрозділи (рис. 2.10).

Згідно з вимогами Закону, суб'єкти, які здійснюють первинний фінансовим моніторингом, повинні надсилати Держфінмоніторингу інформацію про фінансові операції, які перевищують встановлені порогові значення, а також повідомлення про фінансові операції, щодо котрих виникають підозри. Загалом, починаючи з початку функціонування інформаційної служби Держфінмоніторингу, було отримано та оброблено 56 426 547 повідомлень про

фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу. Упродовж 2022 р. до інформаційної служби Держфінмоніторингу надійшло 1 181 675 повідомлень.

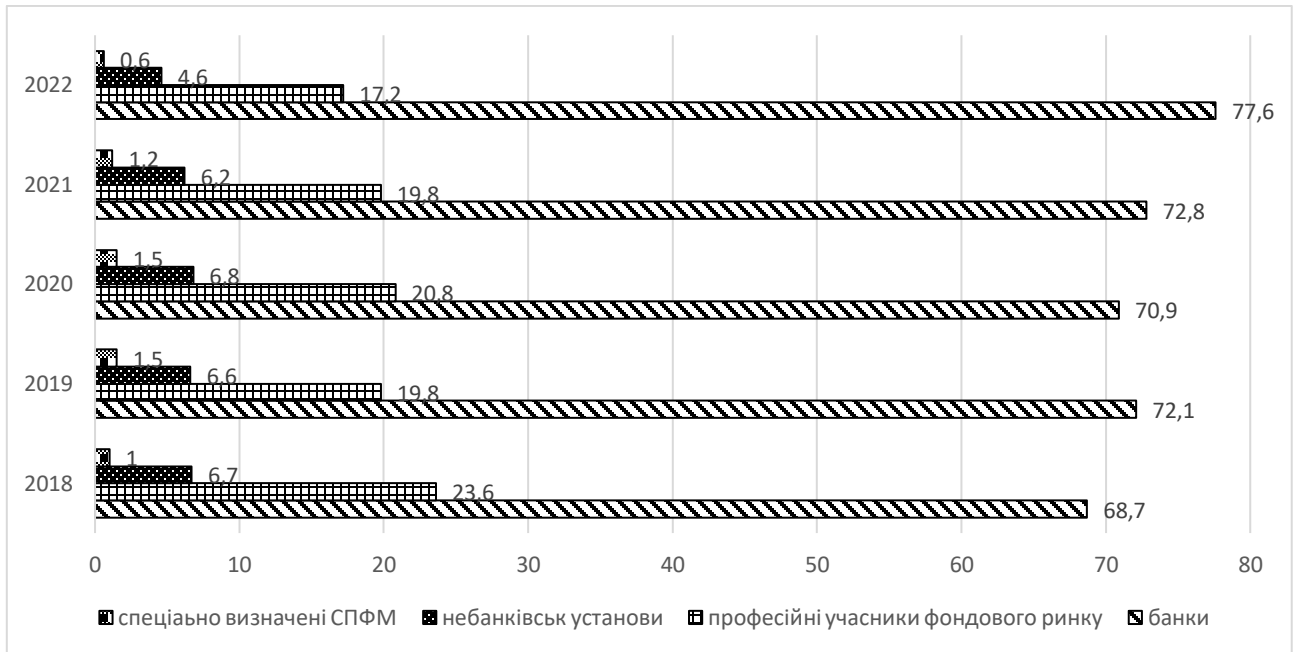

Рис. 2.10. Питома вага суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що перебувають на обліку у Держфінмоніторингу, упродовж 2018-2022 рр., %

Джерело: складено автором за даними [38]

Починаючи з 2017 р. та до прийняття Закону в новій редакції, відзначався різкий ріст числа фінансових операцій, які були зафіксовані Держфінмоніторингом. Однак, починаючи з 29 квітня 2020 р. (починаючи з дати набуття чинності Закону в новій редакції), ми спостерігаємо збільшення частки підозрілих фінансових операцій та одночасне зменшення частки граничних фінансових операцій у загальній кількості звітів, які були представлені суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Варто відзначити, що в 2022 р. Держфінмоніторингом було зареєстровано 1181675 звітів про фінансові операції, що на 88,2 % менше, ніж у 2018 році (рис. 2.11). Зменшення кількості інформаційних повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є результатом змін у вимогах антилегалізаційного законодавства, що вносились,

зокрема, збільшення порогової суми для визначення фінансових операцій з ознаками фінансового моніторингу.

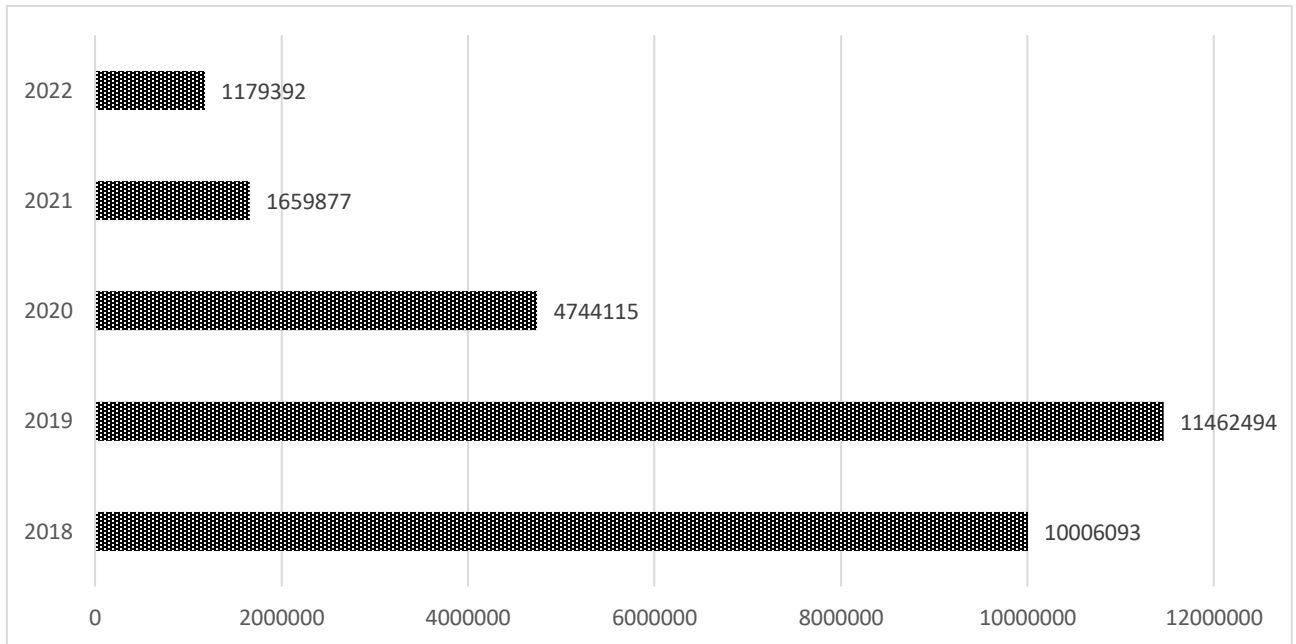

Рис. 2.11. Кількість отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції упродовж 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [38]

Слід відзначити, що найчастіше повідомлення стосуються фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу. Це вказує на велику важливість вивчення процедур фінансового моніторингу, здійснюваного банками. Банківські установи надсилають переважну більшість звітів про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу. Протягом 2022 р. банки звітували про 99,54% від усіх повідомлень про фінансові операції (див. рис. 2.12).

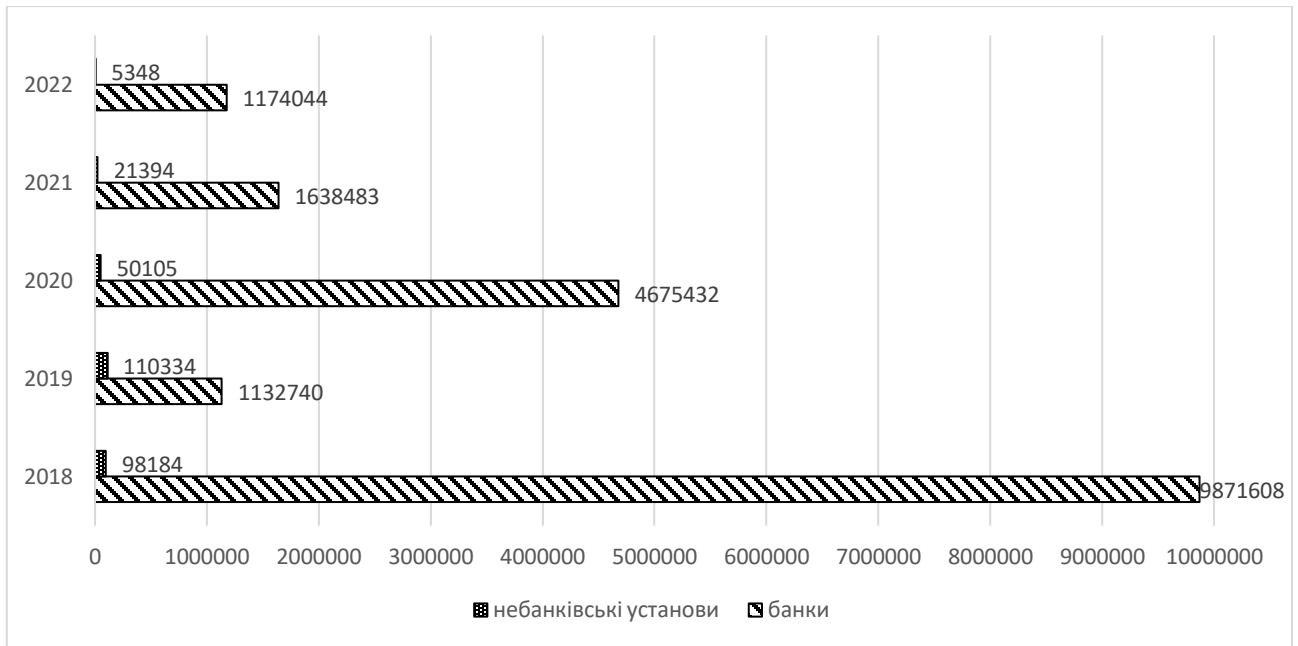

Рис. 2.12. Кількість повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом від банків та небанківських установ, упродовж 2018-2022 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [38]

Отже, комерційні банки є головним джерелом інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Це підкреслює важливість ретельного вивчення цього процесу в банківській системі. Важливо відзначити, що лише невелика частина цих повідомлень призвела до відкриття кримінальних справ, і лише приблизно 2% повідомлень були використані у судовому розгляді.

2.3. Результати діяльності Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу

Зміни, внесені в українське законодавство для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, призвели до новаторських підходів до нагляду за діяльністю суб'єктів, які здійснюють первинний фінансовий моніторинг. Згідно зі ст.18 Закону, контроль і нагляд у сфері запобігання легалізації «брудних» коштів здійснюються Державною службою фінансового

моніторингу України [14]. Відповідні СДФМ здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу шляхом проведення регулярних і позапланових перевірок, включаючи виїзні перевірки. У рамках своїх наглядових обов'язків Національний банк України включає наступні функції: участь у розробці нормативно-правового обґрунтування та створення спеціалізованого відділу для регулювання та нагляду в сфері запобігання та протидії відмиванню коштів, а також проведення оглядів управління. Згідно зі п. 18 ст. 18 Закону [14], встановлено ознаки банківського нагляду над банками, які вважаються неплатоспроможними. Нагляд за діяльністю таких банків в антилегалізаційній сфері здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який визначає специфічні вимоги для дотримання неплатоспроможними банками законодавства у даній галузі.

Згідно з чинним законодавством, нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу реалізується через два основних напрями: нагляд та проведення незалежних аудитів. Специфічні процедури нагляду НБУ в сфері фінансового моніторингу включають такі етапи: виїзні перевірки (планові і надзвичайні); внутрішні перевірки; проведення незалежних аудитів.

Слід відзначити, що наглядові функції здійснюються через процедури нагляду, які проводяться суб'єктами державного фінансового моніторингу, що здійснюють контроль над відповідними суб'єктами первинного фінансового моніторингу відповідно до вимог законодавчих актів, а також через процедури незалежних аудитів первинного фінансового моніторингу.

Протягом 2022 р. НБУ провів п'ять позапланових виїзних перевірок, та 91 безвиїзну перевірку (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Перевірки, проведені НБУ у сфері фінансового моніторингу упродовж
2018-2022 рр., од.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Абсолютне відхилення 2022 р. до 2018 р.
Кількість проведених перевірок банків, од. в т.ч.:	95	80	66	97	183	88
планових виїзних	26	27	8	0	0	-26
позапланових виїзних	3	1	3	6	5	2
безвиїзних	66	52	55	91	178	112
Кількість банківських установ, в діяльності яких були виявлені порушення, од.	34	37	18	32	47	13

Джерело: складено автором за даними [39]

Незалежний аудит не лише допомагає належним чином захистити суб'єктів первинного фінансового моніторингу від адміністративних санкцій та ухилення від кримінальної відповідальності, але також може послужити обґрунтованою підставою для нагляду над об'єктом, виявлення та фіксації порушень антилегалізаційного законодавства.

У ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та ст. 32 Закону зазначено, що Національний банк України застосовує заходи впливу до комерційних банків та філій іноземних комерційних банків залежно від порушень. Це може включати застосування штрафів і видання письмових попереджень (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Заходів впливу, застосовані Національним банком України до порушників
антилегалізаційного законодавства упродовж 2018-2022 рр.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Абсолютне відхилення 2020 р. до 2018 р.
Письмове застереження до банку	22	14	10	13	11	-11
Штраф на банк кількість рішень, од.	14	19	15	5	10	-4
загальна сума, млн.грн.	152	51,4	16,7	11,5	118,8	-33,2
Штраф на небанківську установу	4	8	6	9	35	31
кількість рішень, од.	34	137,7	212,5	1259,7	3 732	3698
загальна сума, тис.грн.						

Джерело: складено за даними [39]

Заходи впливу, які адресуються банкам і небанківським установам, регулярно публікуються на веб-сайті Національного банку України у формі офіційних прес-релізів. Ця інформація містить назву конкретного банку або небанківської установи, визначені заходи впливу та короткий опис виявлених порушень і причин застосування цих заходів впливу. У випадку подання скарги до суду, відповідні рішення щодо застосування заходів впливу також публікуються разом із даними про скаргу і її результати.

Отже, Національний банк України, здійснюючи банківське регулювання та нагляд провадить діяльність як суб'єкт державного фінансового моніторингу: розробляє нормативні акти та методичні рекомендації щодо організації фінансового моніторингу для відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, проводить перевірки на предмет дотримання банками норм антилегалізаційного законодавства, застосовує дисциплінарні заходи.

Висновки до розділу 2

Аналіз показників, що характеризують діяльність банківських установ упродовж 2018-2022 рр. засвідчив збереження тенденції до скорочення числа банків та приросту їх активів. Водночас, спостерігається скорочення обсягів кредитного портфелю, зростання недовіри до банківських установ та рівня непрацюючих кредитів. Досліджуваний період (2018-2022 рр.) характеризується значними негараздами – пандемія Covid-19, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, що значно ускладнили діяльність банківської системи. Проведене дослідження показало, що банки гідно подолали виклики і зуміли не тільки встояти, а й покращити показники рентабельності.

Важлива роль відводиться банківським установам і в боротьбі із легалізацією злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Аналіз діяльності банківських установ як суб'єктів первинного фінансового моніторингу показав, що саме банки найчастіше інформують Держфінмоніторинг про підозрілі чи «порогові» фінансові операції.

Важливу роль у організації ефективного фінансового моніторингу належить Національному банку України. Центральний банк, як суб'єкт державного фінансового моніторингу розробляє нормативні акти для відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, здійснює аналіз та нагляд за банками та небанківськими фінансовими установами у сфері ПВК/ФТ, проводить незалежний аудит. Проведений аналіз діяльності НБУ, як суб'єкта державного фінансового моніторингу показав, що упродовж 2018-2022 рр. НБУ провів 521 перевірку банківських установ, за результатами яких було висунуто 70 письмових застережень до банків та прийнято 63 рішення про накладення штрафів на банки.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ

3.1. Напрями вдосконалення наглядової діяльності НБУ у антилегалізаційній сфері

Глобалізація фінансових ринків, динаміка фінансових відносин та стрімкий розвиток технологій платіжних операцій супроводжуються зростанням процесів відмивання (легалізації) тіньових доходів і отримання незаконних прибутків. Важливість вивчення цієї проблеми обумовлена необхідністю вдосконалення методологічного інструментарію в рамках інструкцій, спрямованих на активізацію діяльності банків у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом. Важлива роль, яку банки відіграють у системі протидії легалізації злочинних доходів, а також увага, що надається цьому питанню з боку держави актуалізують дану проблематику.

Поведений у Розділ 2 аналіз діяльності системи фінансового моніторингу показав наявність недоліків в системі протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів в Україні, серед яких необхідно виокремити такі:

- *високий ступінь політичних ризиків і політична нестабільність*. Вони суттєво гальмують розвиток національної системи фінансового моніторингу через політичні коливання та військовий конфлікт. Найчастіше чинні представники влади відступають від інтересів громадян на користь свого власного бізнесу. Важливо вдосконалити адміністративну та кримінальну відповідальність за політичні рішення і розробити стратегії для мінімізації політичного ризику. Важливо встановити ефективну звітність політичних партій щодо фінансування та витрат коштів;

- *високий рівень тіньової економіки.* В Україні значний рівень готівкового обороту. Тобто досить важко встановити походження готівки, що використовується для розрахунків. Для підвищення довіри населення до банківської системи слід заохочувати використання платіжних карток під час здійснення платежів.

- *недостатній рівень навчання учасників системи протидії відмиванню грошей.* Програми навчання та підвищення кваліфікації працівників у системі фінансового моніторингу повинні постійно оновлюватись з використанням сучасних методик та технологій. Працівникам фінансових установ слід піддавати перевірки на професійну придатність та сумлінність.

Важливу роль у фінансовій системі держави відіграють банки. Саме тому зловмисники використовують банківські установи з метою легалізації злочинних доходів. В.В. Коваленко виділила основні методи легалізації злочинних доходів у банківській сфері, визначивши їхні основні види операцій. Серед них вказано такі дії, як переказ коштів через/на банківські рахунки в Україні за допомогою фіктивних договорів, укладання кредитних та договорів банківського вкладу [40]. Важливо відзначити, що офшорні рахунки представляють високий потенційний ризик у банківській сфері. Використання офшорних рахунків на етапі банківських операцій призводить до прямого легалізування доходів, отриманих незаконним шляхом, і фінансування тероризму. Зараз можна констатувати, що офшорні рахунки виступають засобом захисту для власників злочинно отриманих коштів.

Зі збільшенням обсягів операцій, пов'язаних з відмиванням грошей, важливість заходів для запобігання легалізації незаконно одержаних коштів стає ще більш актуальною. Для цих цілей була створена система фінансового моніторингу, яка складається з комплексу заходів, проведених суб'єктами фінансового моніторингу, спрямованих на запобігання і боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням

тероризму, включаючи державний фінансовий моніторинг і первинний фінансовий моніторинг.

Ефективне функціонування банківської системи, зокрема забезпечення її стабільності, неможливе без сучасної системи банківського регулювання та нагляду. Впровадження системи нагляду в банківській сфері на основі оцінки ризиків (відомої як *risk-based supervision*) було ініційовано Базельським Комітетом з банківського нагляду, зокрема, в рамках міжнародних стандартів Базель II та Базель III. Ця ініціатива призначена для зменшення ризиків, пов'язаних з банківською діяльністю, і являється реакцією на руйнівні наслідки останньої світової фінансової кризи. Перехід до ризик-орієнтованого підходу, передбачає реалізацію таких аспектів:

- аналіз атилегалізаційних стратегій банку;
- проведення річного стрес-тестування.
- посилення контролю над операціями банку, пов'язаними з особами, які мають стосунок відмивання коштів та фінансування тероризму.

Крім цього, стратегія банківського нагляду включає підвищення якості фінансової та пруденційної звітності і гармонізацію пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету [41]. Також важливим є посилення вимог щодо забезпечення інформаційної безпеки для забезпечення безперервного функціонування банківської системи та захисту від кібератак. Національний банк України продовжує впроваджувати нові наглядові інструменти, які базуються на оцінці ризиків для банків та якості управління цими ризиками.

Розглянемо кожен з напрямів окремо.

Банківські установи при управлінні ризиком легалізації коштів можуть застосовувати різноманітні стратегії (рис. 3.1).

<i>Мінімізації легалізаційних ризиків</i>	Реалізація стратегії передбачає покращення системи виявлення та аналізу ризику легалізації шляхом використання сучасних та передових методів оцінки ризику
<i>Ухиленні від легалізаційного ризику</i>	Стратегія передбачає відмову від встановлення бізнес-відносини з клієнтами, від яких є підозри дотичності до процесів легалізації коштів
<i>Трансферт легалізаційного ризику</i>	Стратегія включає у себе негайне повідомлення органу, уповноваженому для цього, про будь-які фінансові операції, що відповідають критеріям підозрілості
<i>Прийняття ризику легалізації коштів</i>	Стратегія передбачає незмінність плану дій у зв'язку з ризиком, оскільки існує велика ймовірність, що будь-які заходи, вжиті банком, не матимуть позитивного впливу через великий ризик

Рис. 3.1. Види антилегалізаційних стратегій банківських установ

Джерело: складено актором за [42]

Вибір стратегії ПВК/ФТ залежить від власного вибору банківської установи. Під час вибору стратегії визначається комплекс інструментів для її реалізації. За часто використовувані основні інструменти антилегалізаційної стратегії включають: робота з клієнтською базою (проведення ідентифікаційних процедур, регулярне оновлення інформації про клієнтів, актуалізація їхніх даних і так далі); делегування процесу перевірки клієнтів агентам; аналіз та вдосконалення системи оцінки та моніторингу легалізаційних ризиків; створення загальної системи легалізації доходів (формування єдиного реєстру, що містить перелік осіб, пов'язаних із відмиванням коштів, типових сценаріїв легалізації грошей, і загальних заходів для протидії легалізаційним злочинам).

Національний банк України впроваджує нові інструменти нагляду, які базуються на проведенні оцінки ризиків банків та ефективності управління цими на основі методології SREP [43; 44]. Процес оцінки банків (SREP) є неперервним і проводиться одночасно для всіх банків, шляхом аналізу ризиків та оцінки якості управління ними. Це здійснюється на основі аналізу активних тенденцій у банківській діяльності, включаючи порівняння ключових показників з «peer-group» (схожими банками) та оцінки результатів поточного моніторингу фінансового стану банків.

Щодо провадження контрольних заходів за банками з боку НБУ, то спеціальний контрольний режим є додатковим інструментом банківського нагляду, який використовується у випадку виявлення необхідності посиленого контролю за банком під час проведення безвізного банківського нагляду. Куратор банку може здійснювати посилений моніторинг за його діяльністю, перебуваючи безпосередньо в банку або шляхом аналізу фінансової та статистичної звітності та іншої інформації, пов'язаної з банком. Крім того, до нових інструментів банківського нагляду відносяться камеральні перевірки банку. Проведення камеральної перевірки відбувається в ході безвізного банківського нагляду, без фізичного відвідування банку, і спрямовано на підтвердження або спростування відповідності банку банківському законодавству, точності визначення рівня кредитного ризику та виявлення ознак ризикової діяльності. Камеральна перевірка може охоплювати окремі аспекти діяльності банку або перевірку конкретних банківських операцій.

Для створення ефективного механізму виявлення та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, банки повинні здійснювати превентивні заходи, спрямовані на запобігання суспільно небезпечним діям. Вбачаємо, що до таких заходів потрібно віднести такі:

- утримання від укладання ділових відносин із юридичними або фізичними особами, якщо є підозра, що клієнт банку діє не від власного імені;

- відмова від установлення, підтримання та розширення кореспондентських відносин з банками, якщо виникають сумніви стосовно місцезнаходження та діяльності за місцем реєстрації, а також з банками, які не відповідають загальноприйнятим стандартам;

- стосовно встановлення відносин із банками-нерезидентами, зареєстрованими у країнах, що не надають інформацію про фінансові операції, рекомендується застосовувати підвищені заходи безпеки.

Отже, для покращення організації системи фінансового моніторингу пропонується впровадження превентивних заходів безпеки для банківських установ. Виконання рекомендацій дозволить підвищити ефективність боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних незаконним шляхом, вдосконалити методологічний інструментарій для впровадження ефективного механізму виявлення фактів легалізації доходів безпосередньо в банках і створити відповідні умови для цього процесу.

3.2. Світовий досвід протидії легалізації злочинних доходів в банківському секторі із застосуванням ризик-орієнтованого підходу

Світова спільнота визнала, що на сьогоднішній день легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, становить серйозну загрозу економічній безпеці. Тому завданням кожної країни є впровадження ефективної системи фінансового моніторингу, яка ґрунтується на ризик-орієнтованому підході, спеціально розробленому міжнародною Групою для боротьби з відмиванням «брудних» грошей – ФАТФ.

Банківські установи постійно стикаються з ризиками у своїй діяльності. Для них важливо не тільки уникнути ризику повністю, але й спрогнозувати його та зменшити його до оптимального рівня за допомогою різноманітних механізмів

контролю. Одним із ключових міжнародних документів у сфері протидії легалізації (відмиванню) незаконно одержаних доходів є «Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення» – Сорок рекомендацій FATF [45]. Ці рекомендації містять вичерпну та послідовну систему заходів, які повинні бути впроваджені країнами для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

ФАТФ розробив Посібник про застосування ризик-орієнтованого підходу для банківського сектору. Основною перевагою цього Посібника є той факт, що в його розробці брали участь не лише державні органи, але й представники приватного сектору. Серед учасників роботи були представники організацій, таких як Європейська банківська федерація, Банківська асоціація Південної Африки, Європейський комітет банківського сектору, Всесвітня рада кредитних спілок, Європейська асоціація державних банків, Європейська асоціація кооперативних банків та інші [46]. Доцільно зазначити, що Посібник не є юридично зобов'язуючим документом і не має обов'язкового характеру щодо його виконання. Цей документ підготовлено на основі досвіду країн та представників приватного сектору, тому він може бути корисним компетентним органам і фінансовим установам для більш ефективного виконання певних Рекомендацій.

Основним лейтмотивом Сорока рекомендацій FATF є застосування ризик-орієнтованого підходу (далі – РОП). Ризик-орієнтований підхід дозволяє країнам і фінансовим посередникам розподіляти свої ресурси з більшою ефективністю. Країни повинні відзначати ризики відмивання грошей та фінансування тероризму, які їм загрожують, та адаптувати свої системи протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму відповідно до характеру цих ризиків. У випадках, коли ризики перевищують припустимий рівень, слід розглядати впровадження посиленого набору заходів, натомість в тих ситуаціях, коли ризики

менше, можуть застосовуватися спрощені заходи. Розумно організований ризик-орієнтованого підходу сприятиме вдосконаленню систем фінансового моніторингу країн, що допоможе ефективніше виявляти нові схеми легалізації злочинних доходів.

Багато країн дотримуються вимог Рекомендацій ФАТФ та успішно впроваджують ризик-орієнтований підхід. В Сполучених Штатах Америки федеральні органи, які відповідають за нагляд за банківською діяльністю, в процесі свого нагляду проводять оцінку наявності в депозитарних установах відповідної політики та процедур, розроблених з урахуванням їхніх ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей та вимогами, які передбачені Законом про банківську таємницю. Це робиться з метою виявлення та надання повідомлень щодо можливої підозрілої діяльності. Федеральні органи, які регулюють банківську сферу, повинні дотримуватися процедур перевірки, встановлених в Керівництві щодо дотримання вимог законодавства у сфері протидії відмиванню грошей, яке було розроблене Федеральною радою з перевірки та нагляду за фінансовими установами.

Керівництво сприяє наглядовим органам у визначенні обсягу та процедури перевірки дотримання вимог у сфері протидії відмиванню грошей, з урахуванням конкретних ризиків, які існують у фінансовій установі. Крім цього, воно включає інформацію про ризики, виявлені в результаті перевірок, які проводили федеральні органи регулювання банківської діяльності на підставі даних, наданих правоохоронними органами. Ця інформація також використовується для розробки та видачі керівних вказівок, які докладно описують результати, що наглядові органи очікують у плані управління ризиками, пов'язаними з вразливими областями, виявленими в певній юрисдикції, а також для планування перевірок та визначення їх обсягу.

Відповідно до законодавства, федеральні органи, які відповідають за регулювання банківської діяльності в США, мають обов'язок здійснювати

перевірку відповідності депозитарних установ вимогам, встановленим Законом про банківську таємницю, в межах загальних функцій пруденційного нагляду. Цей аналіз проводиться під час регулярних перевірок відповідних депозитарних установ, які мають місце один раз на 12-18 місяців, згідно з вимогами закону.

Наглядові органи також проводять інспекції на місцях та аналізують документацію. Розширена та глибока перевірка банківських продуктів, послуг та клієнтів вимагається в залежності від рівня ризику. Під час кожної інспекції на місцях проводиться огляд операцій, незалежно від рівня та характеру ризику, який існує у даній установі. Великі установи зі складною структурою можуть мати спеціальних співробітників, які постійно працюють в таких установах і ведуть постійний моніторинг їхньої діяльності, а також отримують нову інформацію про стан установи та її оцінку ризиків не рідше, ніж один раз на квартал.

Управління фінансового регулювання та нагляду Великобританії розподіляє наглядові ресурси (персонал та обладнання) в залежності від рівня ризику відмивання грошей в установі, а також відзначається ситуативним підходом, пристосовуючи їх відповідно до зростання або зниження ризику. Нагляд включає інспекції на місцях та аналіз ефективності систем протидії відмиванню грошей та контрольних заходів, які приймаються установами.

Під час виїзних перевірок проводять співбесіди з ключовими співробітниками, перевіряють практичні аспекти контролю у сфері протидії відмиванню грошей, що реалізовані установами, і проводять аналіз документів. Документарна оцінка включає в себе аналіз декларацій, які установи подають відповідно до нормативних вимог (зокрема, з питань фінансових злочинів), політики та процедур, аудиторських звітів, протоколів засідань, звітів про попередні виїзні перевірки та, за потреби, інформації, одержаної з зовнішніх джерел. Основні напрями і питання, які розглядаються під час документарного аналізу та виїзних перевірок, залежать від мети проведення такого аналізу або

перевірки, як, наприклад, запланований аналіз або перевірка в рамках програми постійного нагляду, що реалізується Управлінням фінансового регулювання і нагляду, або внаслідок виявлення ризику.

В Австралії наглядову діяльність у сфері протидії відмиванню грошей здійснюється через Австралійський центр аналізу транзакцій (AUSTRAC). Основним завданням цього органу є ідентифікація установ, які мають високий ризик, для проведення наглядових перевірок та оцінки ефективності систем та контрольних заходів, які використовуються цими установами. Австралійський центр аналізу транзакцій використовує РОП при нагляді за діяльністю банківського сектору, зокрема на рівні банківських груп. В рамках цього підходу, Австралійський центр аналізу транзакцій у своїй регуляторній діяльності, приділяє особливу увагу контролю за тими установами та організаціями, які надають послуги і пропонують продукти, що відзначаються підвищеною вразливістю до відмивання грошей. AUSTRAC розробив методики для аналізу даних та пошуку. Ці методики дозволяють проводити аналіз інформації, що стосується всіх регульованих установ, виявляти проблеми та уразливі місця, які можуть негативно вплинути на ефективність цих установ. За допомогою цих методик, Австралійський центр аналізу транзакцій може визначати окремі установи, які відрізняються за характером своєї діяльності від аналогічних установ. Інформацію, одержану завдяки цим методикам, AUSTRAC використовує для ідентифікації установ, щодо яких необхідні додаткові наглядові заходи, особливо у секторах, які представляють низький ризик.

Австралійський центр аналізу транзакцій використовує різноманітні заходи для того, щоб забезпечити виконання політики протидії відмиванню грошей. Ці заходи поділяються на наступні категорії в залежності від їхньої інтенсивності та характеру впливу:

- заходи «невеликої інтенсивності» або «взаємодії» включають реєстрацію, розсилку кореспонденції та електронних інформаційних листів, організацію

форумів і семінарів, а також розробку та надання керівних посібників і матеріалів.

- заходи «середньої» або «підвищеної» інтенсивності включають реєстрацію відправників грошових переказів, оцінку діяльності, проведення документарного та тематичного аналізу.

- заходи «високої інтенсивності» або «посилені» заходи включають виїзні оцінки та використання спеціальних методів управління.

Австралійський центр аналізу транзакцій вибирає ті з цих заходів, які найкраще відповідають конкретним умовам окремих підзвітних установ. Вони спрямовані на безпосереднє підвищення рівня виконання встановлених вимог.

Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини визначає ступінь ризику, якому піддаються фінансові установи, шляхом наступних дій:

- проводиться оцінка конкретної ситуації, пов'язаної з ризиками, за допомогою п'яти ключових критеріїв ризику, таких як місцезнаходження, масштаб діяльності, структура продукту, структура клієнтської бази та структура каналів поставки. Кожному з цих п'яти елементів присвоюється певний рейтинг. Рейтинг за структурою клієнтської бази має більший вагомий коефіцієнт у загальному рейтингу, оскільки дії клієнтів становлять важливий аспект в ризику відмивання грошей. Якщо фінансова установа набирає загальну кількість балів, яка відповідає верхній межі установ, що мають низький ризик, або нижній межі установ, що мають високий ризик, то наглядовий орган визначає, до якої категорії ризику віднести такий заклад, враховуючи його «історію протидії відмиванню грошей».

- проводиться оцінка якості запобіжних заходів у сфері протидії відмиванню грошей, таких як виконання завдань відповідальною особою, ІТ-моніторинг, заходів «знай свого клієнта» і інших. Рейтинги встановлюються на основі інформації, яка міститься в щорічних аудиторських звітах та додаткових оцінках,

проведених зовнішніми аудиторами. Серйозність та обсяг виявлених недоліків впливають на рівень якості та рейтинги заходів запобігання.

Центральний банк Нідерландів відповідає за нагляд у сфері протидії відмиванню грошей та правову регуляцію банківської сфери. При цьому він застосовує ризик-орієнтований підхід у рамках нагляду, приділяючи особливу увагу установам, які мають підвищений рівень ризику. Це вимагає глибокого розуміння різних аспектів ризиків на різних рівнях:

- на *макрорівні* центральний банк аналізує стан економіки країни та глобальні події та тенденції, які можуть вплинути на фінансовий сектор Нідерландів;

- на *мезорівні* центральний банк вивчає різні сектори економіки та вплив, який різні події, тенденції або ризики можуть мати на ці сектори;

- на *мікрорівні* центральний банк досліджує конкретні характеристики та обставини кожної окремої установи, які можуть підвищити її вразливість.

Перший етап застосування ризик-орієнтованого підходу полягає в ідентифікації ризиків відмивання коштів. Для цього використовуються джерела, такі як типологічні дослідження, розвідувальна інформація та дані міжнародних та національних організацій. Національний банк Нідерландів також отримує інформацію, отриману під час виїзних наглядових перевірок, і відправляє анкети обраним установам для збору інформації про їхні ризики та прийняті заходи щодо їх контролю. Після виявлення ризиків центральний банк Нідерландів аналізує їх з урахуванням різних критеріїв, таких як потенційний вплив на суспільство, на інші установи та на стабільність фінансового сектору.

Параметри ризику, пов'язані з окремими установами, визначаються на підставі двох основних показників:

- *рівень (ступінь) ризику відмивання грошей*. При оцінці рівня ризику, характерного для фінансових установ, центральний банк враховує різні фактори,

включаючи географічну зону діяльності та клієнтську базу установи, а також продукти, послуги і канали їх надання, які використовує установа.

- *рівень заходів контролю*. При оцінці рівня заходів контролю, центральний банк аналізує процедури управління і контролю, які встановлені в установі, як вони діють, належне функціонування служби, відповідальної за дотримання вимог, ефективність виконання цих вимог і випадки їх недотримання, а також якість застосованих запобіжних заходів.

Аналіз досвіду антилегалізаційної діяльності банків економічно розвинутих країн світу показав, що комплексне застосування заходів банками, центральними банками та міжурядовими органами дає позитивні результати. В основу антилегалізаційних заходів банків покладено ризик-орієнтований підхід, що дозволяє сконцентрувати увагу на клієнтах та операціях банку, які потребують особливої уваги і, водночас, зменшити витрати ресурсів та часу на менш «ризиковані операції».

Вивчення досвіду економічно розвинутих країн показав, що на цьому етапі розвитку банківської системи України залишається актуальним впровадження політики «знай свого клієнта», яка вже продемонструвала свою ефективність, а також перехід до постійного моніторингу операцій клієнтів з глибоким розумінням суті цих операцій.

Очевидно, що глобалізаційні процеси в світовій економіці є необоротними і призводять до інтеграції у всіх сферах, включаючи банківський сектор. У таких умовах ефективна боротьба з відмиванням грошей можлива лише за умови системних зусиль всіх країн. На макроекономічному рівні створення міжурядових організацій з розробленням спільних стратегій є єдиним можливим напрямком.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз функціонування системи фінансового моніторингу засвідчив наявність проблем, які сприяють поширенню «відмивання» злочинних коштів. До таких чинників необхідно віднести такі: наявність політичних ризиків, високий ступінь тінізації економічних процесів та фінансових операцій, низький рівень обізнаності фахівців з наявним антилегалізаційними заходами.

Важлива роль у реалізації антилегалізаційної політики належить банківським установам – центральному банку та комерційним банкам. Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу сприяє застосуванню ризик-орієнтованого підходу банками і для цього проводить аналіз антилегалізаційних стратегій банку; щорічне стрес-тестування та контроль над операціями банку, пов'язаними з особами, які мають стосунок відмивання коштів та фінансування тероризму.

Створення ефективного механізму протидії легалізації злочинних доходів, отриманих злочинним шляхом передбачає здійснення банками превентивних заходів: відмова від встановлення ділових відносин із клієнтами, якщо є підозра, що клієнт банку діє не від власного імені; відмова від встановлення кореспондентських відносин з банками, якщо виникають сумніви стосовно місцезнаходження та діяльності за місцем реєстрації, а також з банками, які не відповідають загальноприйнятим стандартам; застосування заходів підвищеної безпеки до банків-нерезидентів, зареєстрованими у країнах, що не надають інформацію про фінансові операції.

Вивчення світового досвіду протидії банками «відмиванню» коштів, засвідчив використання ними ризик-орієнтованого підходу та застосування процедури «знай свого клієнта». Серед позитивного досвіду, що може бути застосованим у вітчизняній практиці можна зазначити налагодження співпраці підрозділу фінансової розвідки із правоохоронними органами країни.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню особливостей здійснення фінансового моніторингу у банківській системі як ефективного інструменту проти дії відмивання коштів та фінансуванню тероризму. У роботі проведено аналіз функціонування банківської системи, як провідної ланки фінансової системи країни. Розглянуто механізм здійснення фінансового моніторингу банками, як суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та Національним банком України, як суб'єктом державного фінансового моніторингу. Для формування рекомендацій вивчено зарубіжний досвід протидії банками відмивання коштів та фінансуванню тероризму. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Банківська система є ключовим елементом фінансової системи кожної країни. У законодавстві відсутнє чітке визначення терміну «банківська система», і серед науковців також спостерігаються розбіжності в його розумінні. Існуючі визначення можна розділити на дві групи: розгляд «банківської системи» як сукупності банків та розуміння «банківської системи» як сукупності не лише банківських установ, але й інших фінансових інститутів.

2. Банківські установи часто використовуються для «відмивання» коштів, отриманих у незаконний спосіб. Ефективним засобом протидії легалізаційним процесам є фінансовий моніторинг. В наукових колах існує різноманіття поглядів на поняття «фінансовий моніторинг»: від комплексу превентивних заходів до важливої складової системи економічної безпеки чи способу фінансового контролю та нагляду.

3. Банківська система входить до складу системи фінансового моніторингу: Національний банк України є суб'єктом державного фінансового моніторингу, а комерційні банки виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

4. Аналіз показників, що відображають діяльність банківських установ у період 2018-2022 рр., свідчить про тенденцію до зменшення кількості банків і одночасне збільшення вартості їх активів. У той же час спостерігається скорочення обсягів кредитного портфеля, зростання недовіри до банків та рівня непрацюючих кредитів. Проведене дослідження показало, що банки ефективно справилися із викликами, покращивши свої показники рентабельності.

5. Банківським установам відводиться важлива роль у протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Аналіз діяльності банківських установ як суб'єктів первинного фінансового моніторингу показав, що саме банки часто інформують Держфінмоніторинг про підозрілі чи «порогові» фінансові операції.

6. Надзвичайно важлива роль у організації ефективного фінансового моніторингу відводиться Національному банку України. Центральний банк, як суб'єкт державного фінансового моніторингу, розробляє нормативні акти для відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, аналізує та наглядає за діяльністю банків та небанківських фінансових установ у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму, а також проводить незалежний аудит.

7. У втіленні антилегалізаційної стратегії держави важлива роль відводиться банківським установам, зокрема центральному банку та комерційним банкам. Національний банк України, як суб'єкт державного фінансового моніторингу, сприяє впровадженню ризик-орієнтованого підходу банками, а для цього аналізує стратегії банків у сфері антилегалізації. Щорічно проводить стрес-тестування та здійснює контроль над операціями банку, пов'язаними з особами, які можуть мати стосунок до відмивання коштів та фінансування тероризму.

8. Створення ефективного механізму протидії легалізації злочинних доходів, отриманих злочинним шляхом, передбачає здійснення банками превентивних заходів. Це включає в себе відмову від встановлення ділових

відносин із клієнтами у випадках, коли існують підозри, що клієнт банку діє не від власного імені. Також, відмова від встановлення кореспондентських відносин з банками в разі сумнівів стосовно їх місцезнаходження та діяльності за місцем реєстрації, а також з банками, які не відповідають загальноприйнятим стандартам. Застосування заходів підвищеної безпеки до банків-нерезидентів, зареєстрованих у країнах, що не надають інформацію про фінансові операції, також є необхідним.

9. Аналіз світового досвіду боротьби банків із «відмиванням» коштів підтверджує використання ними ризик-орієнтованого підходу та застосування процедури «знай свого клієнта». Серед позитивних практик, які можна впровадити у вітчизняній практиці, слід відзначити налагодження співпраці підрозділу фінансової розвідки з правоохоронними органами країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська система: навчальний посібник /за заг. ред. Н.С. Ситник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 580 с.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#>.
3. Онищенко В. О. Основи банківської справи: навч. посібник / В.О. Онищенко. Полтава: ПДТУ, 1999. 163 с.
4. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред.О. В. Дзюблюка. Тернопіль: Астон, 2012. 358 с.
5. Стрельбицька Л. М. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності. К.: Кондор, 2004. 600 с.
6. Затварська О.О. Банківська система України та основні напрями її розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит. Київ, 2004. 19 с.
7. Гроші та кредит: підручник / за ред. М. І. Савлука. К.: КНЕУ, 2001. 599 с.
8. Мороз А. М. Банківська енциклопедія / за ред. А. М. Мороза. К.: Ельтон, 1993. 328 с.
9. Мордань Є. Ю. Сутність, роль та значення банківської системи на сучасному етапі. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2012. Вип. 4(14). С. 339-344
10. Банківська справа: навч. посібн. / за ред. Р.І. Тиркала. Тернопіль: Карт-бланш, 2001. 314 с.
11. Масленченков В.В., Соколов Ю.А. Національні банківські системи. *Банки та банківські системи*. 2016. № 3. С. 4-16.

12. Колодій О. А. Державне регулювання банківської системи в умовах трансформації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Львів, 2008. 20 с.

13. Д'яконова І.І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 400 с.

14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

15. Патюта І. М. Сучасні схеми і підходи до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківському секторі України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 262-269

16. Возняковська Х. А. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. № 1. С. 79-90.

17. Гаврилишин А.П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 27-28 вересня 2008 р.). Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2008. С. 137-141.

18. Костюченко О.Є., Кривуля К.А. Правові умови та шляхи вдосконалення системи фінансового моніторингу в банку. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(4). С. 205-214

19. Канцір І.А., Брицька М.Р. Фінансовий моніторинг як парадигма державної політики у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та проявам тероризму. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48-3. С. 68-71. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-76>

20. Канцір І.А., Брицька М.Р. Фінансовий моніторинг як парадигма державної політики у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та проявам тероризму. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48-3. С. 68-71. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-76>

21. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № (4). С. 75-83.

22. Кузьменко О. В., Доценко Т. В., Скринька Л. О. Роль фінансового моніторингу в сучасній системі забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3 (65). С. 98-108. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-65-12>.

23. Васюк М. В. Теоретичне визначення системи державного фінансового моніторингу як складової фінансової безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2015. Вип. 15. Ч. 5. С. 141-145

24. Кузьменко О. В., Бойко А. О., Яровенко Г. М., Доценко Т. В. Сценарії реформування національної системи фінансового моніторингу. *Економіка і держава*. 2020. Вип. № 1. С. 9-15

25. Клименко А. О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 19 с.

26. Воронова Л. К. Фінансове право України. Київ: Прецедент, 2007. 448 с.

27. Бірюкова І. Г. Основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. № 1(56). С. 235-241.

28. Довгань Ж. Індикатори та моніторинг фінансової стійкості банківської системи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. № 2. С. 31-41.

29. Бормотова М. В., Мухіна К. О. Дослідження сутності поняття «фінансовий моніторинг». *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 214-217.

30. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>

31. Фінансовий моніторинг. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/monitoring>

32. Рекомендації про ризики, що пов'язані з фінансовими операціями : повідомлення Національного банку України від 30 квіт. 2020 Р/25-0006/21463. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Letter_30042020_21463

33. Належне ставлення банків до клієнтів (стандарти Базельського комітету банківського нагляду): Міжнародний документ від 01.10.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_333

34. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Національного банку України від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-21>

35. Про роз'яснення з питань здійснення фінансового моніторингу: повідомлення Національного банку України Р/25-0006/32339 від 14 квіт. 2021. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Letter_14042021_32339

36. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

37. Огляд банківського сектору. Періодичні видання національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/4

38. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2022 рік. Київ 2023. 62 с.

39. Річний звіт НБУ за 2022 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za- -rik>

40. Коваленко В. В. Фінансовий моніторинг банків : навч. посіб. Суми : Мрія-1, 2005. 120 с.
41. Стратегія Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/about/strategy>
42. Омельченко О. І., Островський Д. М. Шляхи мінімізації ризиків легалізації доходів клієнтів банку. *БІЗНЕСІНФОРМ* № 6. 2019. С.239-245
43. Касаткіна Т. Впровадження нового наглядового процесу SREP. Департамент банківського нагляду НБУ, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367>
44. Касаткіна Т., Плахота А. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP). Департамент банківського нагляду Національного банку України, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832>.
45. International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation. The FATF recommendations (2023). URL: <http://www.fatf-gafi.org>.
46. The risk-based approach guidance for the banking sector (2014). URL: <http://www.fatf-gafi.org>.